

חברה

מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה ומצבי חירום

ד"ר ראובן גל
ד"ר כרמית רפפורט
מר חזקי פרקש

חינוך

כלכלה

מדע
וטכנולוגיה

סביבה
ואנרגיה

תכנון
ארוך טווח

תעשייה
וחדשנות

תשתיות
פיזיות

בריאות

הון
אנושי

השכלה
גבוהה

ועדת ההיגוי הבין-משרדית להיערכות לרעידות אדמה
National Steering Committee for Earthquake Preparedness
لجنة التنسيق، الإدارة للتأهب للزلازل الأرضية

מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

הדו"ח מוגש למשרד המדע והטכנולוגיה
ולוועדת ההיגוי הבינמשרדית להערכות לרעידות אדמה
מס' מחקר - 3-15046

מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה ומצבי חירום

חוקרים :
ד"ר ראובן גל
ד"ר כרמית רפפורט
מר חזקי פרקש

אב תש"פ, אוגוסט 2020

הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

פקס. 04-8231889

טל. 04-8292329

קרית הטכניון, חיפה 32000

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשות מראש ובכתב ממוסד שמואל נאמן מלבד לצורך
ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים דומים תוך ציון מפורש של המקור.
הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת המחבר/ים ואינן משקפות בהכרח את דעת
מוסד שמואל נאמן.

הקדמה

דו"ח מחקר זה מוגש למשרד המדע והטכנולוגיה – ובאמצעותו, למספר גופים נוספים המופקדים על הטיפול באירועי חירום ובכללם רעידות אדמה: **ועדת ההיגוי הבין-משרדית** להיערכות לרעידות אדמה, **רשות החירום הלאומית** (רח"ל), **פיקוד העורף** (במיוחד מחלקת אוכלוסייה והיקל"רים – יחידות הקישור לרשויות המקומיות) וכוחות ההצלה למיניהם.

הצורך במחקר על מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה נבע מההכרה באופיין הייחודי של הקהילות החרדיות בכל הנושא של מוכנות והיערכות למצבי חירום בכלל ולרעידות אדמה בפרט. השילוב של תנאי הדיור וצפיפות האוכלוסייה החרדית, ההסתגרות של החרדים בקהילות מבודלות (לעיתים עוינות) כלפי החברה הישראלית, וריחוקם (ולפעמים הסתייגותם) מאמצעי המידע המקובלים בתחומי החירום – כל אלו ועוד הופכים את האוכלוסייה החרדית לקבוצת סיכון ענקית בתוך אוכלוסיית המדינה. מנגד, הציבור החרדי מאופיין גם בהון חברתי גבוה, בנכונות גבוהה לעזרה הדדית ובהישמענות מוחלטת למנהיגיהם – מאפיינים שעשויים לשמש כמנופים בשעת סכנה. ועל כל זאת יש להוסיף גם את תהליכי השינוי המשמעותיים שעוברת חברה זו בשנים האחרונות ואת הצורך החיוני של היכרות וזיהוי כל המאפיינים האלו מצידם של גורמי החירום הממלכתיים.

מספר גורמים סייעו לנו בביצוע המחקר הזה. ראשית, ההיכרות רבת השנים של קבוצת מחקר בתוך מוסד נאמן (פרוייקט 'שילוב חרדים', בהובלת הח"מ) עם הציבור החרדי, מנהיגיו והתהליכים המתחוללים בו. שנית, התפרצות מגיפת הקורונה בראשית שנה זו, שיצרה הזדמנות חסרת-תקדים לבחון את התנהגות הציבור החרדי במצב חירום ולהפיק לקחים הן מהליקויים והן מההצלחות. ושלישית, במהלך ביצוע המחקר זכינו לשיתוף פעולה מבורך – תחילה, מצד אישים שונים אליהם פנינו לצורך ראיונות עומק (שאכן הניבו תובנות והמלצות חשובות) ובהמשך גם מקבוצת מומחים שנענתה להזמנתנו לקיום שולחן עגול בו דנו בממצאים הראשוניים של מחקרנו וקיבלנו עליהם היזון-חוזר איכותי.

התוצאה הינה דו"ח מחקר עשיר בנתונים, בתובנות ובמסקנות. לא חסרות בו גם המלצות רבות ואופרטיביות. ואולם, בצד התקווה והאמונה שתוצרי מחקר זה ישרתו את גורמי החירום השונים, ממועני הדו"ח הזה, יש בפינו גם מילת הסתייגות: במובנים רבים המחקר הנוכחי הינו מחקר גישוש ראשוני. על מנת להגיע למלוא המשמעויות של מוכנות (או העדרה של מוכנות) האוכלוסייה החרדית לאסון מאסיבי של רעידת אדמה – יש צורך במחקר המשך שיתבסס על דגימה סיסטמטית יותר; יש מקום למחקרי-פעילות (Action Research) שיכללו פיילוטים שונים ומעקב אחר יעילותם; ויש הכרח במחקרי הערכה שיבדקו את האפקטיביות של אמצעי הסברה ומערכי מידע המיועדים לחרדים.

אני מבקש להודות לשני עמיתי במחקר זה – ד"ר **כרמית רפפורט** ומר **חזקי פרקש**. תודה מיוחדת גם למר **מיישי גנדלר**, שתרתם רבות להשלמת המדגם ולגב' **דורין אלמוג-סודאי** על סיוע בעריכה. כמו כן, תודה למספר עמיתים במוסד נאמן ומחוצה לו שתרתם הארות והערות מועילות.

ד"ר **ראובן גל**,

ראש פרוייקט 'שילוב חרדים' ותחום חברה וחוסן

מוסד שמואל נאמן.

תוכן העניינים

1	תקציר
4	מבוא
7	פרק א - סקירת ספרות
8	תפקיד הדת במצבי חירום
9	ההון החברתי בחברה החרדית – הבסיס לחוסן החברתי
11	פרק ב - שיטה
11	כלי המחקר
12	השאלונים
13	המדגם ואיפיוני הנשאלים
15	הראיונות
17	פרק ג – ממצאים
17	א. ממצאי השאלון
29	הגורמים הקשורים והמנבאים מוכנות לרעידות אדמה
35	ב. ממצאי הראיונות
52	פרק ד – דיון ומסקנות
62	מקורות
66	נספחים

תקציר

התרחשות רעידת אדמה חזקה בישראל מהווה סיכון משמעותי לאוכלוסייה ועלולה לגרום נזק רחב היקף באזורים שונים לתשתיות חיוניות, מבני ציבור ומבני מגורים. האוכלוסייה החרדית, המונה כיום מעל מיליון נפש והולכת וגדלה במהירות, מאופיינת באורח חיים ייחודי תוך בידול גיאוגרפי ותרבותי, רמות סוציו-אקונומיות נמוכות יחסית וניתוק מתקשורת ההמונים המרכזית. מתוך כך פגיעותה של אוכלוסייה זו בפני אסונות עלולה להיות גבוהה יותר. עם זאת, האוכלוסייה החרדית מאופיינת בהון חברתי רב, המבוסס על עזרה הדדית, אמון בין-אישי גבוה, יוזמות חברתיות והתנדבות על ידי ועבור חברי הקהילה. בנוסף על כך, החברה החרדית מובלת על ידי מנהיגיה ונשמעת להם באופן בלעדי. מאפיינים אלו מהווים גורמי חוסן משמעותיים המשפרים את יכולת ההתמודדות בחירום.

לאור זאת, חשיבות המחקר היא ביצירת תמונת מצב אודות האוכלוסייה החרדית בישראל ומאפייניה בהקשר לרעידות אדמה ומצבי חירום בכלל וזאת על מנת לשפר את הבנת מקבלי ההחלטות לגבי מאפייני, צרכי ויכולות אוכלוסייה זו, ובהתאם לקדם את מוכנותה והיערכותה לרעידות אדמה.

למחקר הנוכחי שלוש מטרות עיקריות: 1. לבחון את רמות המוכנות – הנתפסת והממשית – בחברה החרדית למצבי חירום בכלל ולרעידות אדמה בפרט, כמו גם המוטיבציות והחסמים לשיפור המוכנות; 2. לזהות ולהעריך את הפערים הקיימים בין מוכנות הקהילות החרדיות בפועל ובין צרכי אוכלוסייה זו ברמה האישית, המקומית והלאומית; 3. לספק המלצות מבוססות-ממצאים על מנת לגשר על הפערים הללו, זאת על בסיס אבחון ההון החברתי וההקשר החברתי-תרבותי של האוכלוסייה החרדית בישראל.

ממצאי המחקר, המבוססים על נתונים כמותניים (סקר כלל ארצי) ואיכותניים (ראיונות עם אנשי מפתח), מעלים כי האוכלוסייה החרדית מכירה בצורך להתכונן למצבי חירום בכלל ורעידות אדמה בפרט, אך מצפה להתאמת היערכות – לרבות תרגולות, העברת מסרים ושיתוף

האוכלוסייה – למאפייני האוכלוסייה ולאורחות חייה. תפיסות הסיכון לגבי התרחשות רעידת אדמה בקרב הציבור החרדי שנדגם דומות לאלו שבאוכלוסייה הכללית: ניכר כי הן האוכלוסייה הכללית והן החרדים תופסים את הסיכוי להתרחשות רעידת אדמה במדינה וביישוביהם כבינוני-נמוך, אך תופסים את הסיכון לגבי עצמם ומשפחתם כנמוך מאד. הציבור החרדי מודע לאחריותו להתכונן לרעידות אדמה ואף מכיר בארגוני ההצלה כגורמים אליהם יש לפנות על מנת לקבל סיוע. בנוסף, ניכרת מסוגלות להתמודד עם רעידת אדמה (בדומה לאוכלוסייה הכללית), אך בקרב חרדים, תחושת מסוגלות זו נמצאה כקשורה לחוזק הקהילה והתמיכה החברתית שהיא מספקת. התוצאה של עובדה זו, יחד עם התפיסה האמונית-דתית של מרבית החרדים, היא שהציבור החרדי סומך בראש ובראשונה על סביבתו החברתית בבואו להתמודד עם מצבי חירום.

מרכיב מרכזי בהיערכות אוכלוסייה לרעידות אדמה הינו העברת מידע לגבי אופן ההתנהגות הרצוי בעת האסון ופעולות המוכנות שיש לבצע לקראתה. ממצאי המחקר מראים כי אלו החשים כי הם מוכנים לרעידת אדמה היו אלו בעלי הידע כיצד לנהוג במצב, שחיפשו מידע באופן יזום אודות המוכנות לרעידת אדמה ושהינם בעלי תחושת מסוגלות להתמודד עם מצב חירום. עוד נמצא כי הידע כיצד לנהוג בעת רעידת אדמה יגיע לאוכלוסייה החרדית באמצעות העיתונות המקומית (החרדית) ומעלוני פרסום מקומיים – כלומר אמצעי תקשורת ישירים וממוקדים באוכלוסייה החרדית, ללא קשר לתקשורת הכללית הרחבה. בנוסף, באם נושא פינוי מהישוב יעלה על הפרק, רבים ציינו את הרב כגורם הסמכות המחליט, אך בנוסף ציינו גם רשויות החירום. עוד נמצא כי הרוב מודעים לכך שילדיהם תרגלו התנהגות רצויה בעת רעידת אדמה בבתי הספר.

מן הראיונות עם גורמים בכירים בחברה החרדית נמצא כי נושא מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה לוקה בחסר בשני תחומים עיקריים: השיח עם מנהיגי החברה החרדית בנושא המוכנות לחירום לא מותאם עבודה, והציבור החרדי עצמו עסוק בשגרת יומו כך שאינו פנוי לעיסוק בפעולות הקשורות במוכנות לרעידת אדמה. מתוך כך נוצר ריק ("ואקום"), כלומר פער בין הצורך המוחשי לקדם את מוכנות החרדים לחירום ובין הפעולות הנעשות בפועל. מאפייני

הציבור החרדי – הכוללים סיוע קהילתי והתנדבות, משקל ההנהגה בקבלת ההחלטות ואורחות החיים הייחודיות – כל אלה ניתנים לרתימה על מנת להפכם לגורמים מקדמי מוכנות, שבניהול נכון יאפשרו סיוע בזמן אמת והצלת חיים.

בהתאם, דו"ח המחקר כולל שורה ארוכה של המלצות אופרטיביות בתחומים הבאים: שיפור מודעות, העברת מידע, תפקיד הרבנים והאדמו"רים בחירום, שיפור המוכנות הפיזית, התנדבות ועזרה הדדית, הכנה לפינוי המוני וכן הצעות ייעול ופתרונות טכנולוגיים.

מבוא

העלייה במספר האסונות רחבי ההיקף ברחבי העולם ובהשפעתם הובילה להבנה כי מוכנות והיערכות לאסונות ומצבי חירום, התגובה להם והמאמצים למזעורם צריכים להתבצע לא רק ברמה הלאומית והבינלאומית, אלא גם ברמה המקומית-אזורית – על ידי ארגונים מקומיים, ישוביים וקהילתיים. בדומה, התפתחה גם ההבנה שהגורמים שיפעלו במצב אסון יהיו לאו דווקא גורמים ממסדיים (ממשלתיים או מוניציפאליים) אלא גם (ואולי בעיקר, בשלבים מסויימים) גורמי חברה אזרחית ובעיקר חברי הקהילה והמשפחה הקרובה. נקודת המוצא היא שבמהלך אסון או מיד לאחריו, בין אם אסון טבע (רעידת אדמה, שטפון או שריפה) או אסון מעשה ידי אדם (מלחמה וטרור, תאונה תעשייתית), ארגוני החירום והמגיבים הראשונים (First Responders) לא יוכלו להגיע לכל חלקי האיזור הנפגע ולסייע באופן מידי, ואילו חברי הקהילה הנמצאים במקום אמורים להיות מסוגלים לסייע לעצמם ולקרוביהם ברגעים הראשונים ולהציל חלק מהקורבנות (Shaw & Goda, 2004; Aldrich, 2011; Ashkenazi et al., 2012). **מוכנות אישית**, אם כן, הינה מושג מפתח בהתמודדות עם אסונות.

למוכנות לחירום יש מספר רב של מרכיבים (Becker et al., 2017; Kirschenbaum, 2002; Paton, 2003; Tierney et al., 2001; Russell et al., 1995; Solberg et al., 2010; Spittal et al., 2006). העיקריים שבהם הינם:

- **תפיסה** ריאלית לגבי היתכנות של מצב חירום ומידת ההסתברות להתרחשותו
- **מודעות** הן לגבי אופי האסון והן לגבי הגורמים שיפעלו במהלך התרחשותו
- **ידע** לגבי ההתנהגות הנדרשת במצב החירום
- קיומם של **אמצעים ומנגנונים** חיוניים להתמודדות עם המצב
- קיומה של **מערכת תמיכה** קהילתית
- **ניסיון** עבר רלוונטי.

מוכנות לאסון ולמצבי חירום קשורה קשר הדוק למושג נוסף – **חוסן** (Resilience). חוסן מוגדר בדרך כלל כיכולת של מערכת (כגון מדינה, קהילה, ארגון) להתאים עצמה להפרעה

קיצונית (אסון, משבר, מצב חירום), להגיב לה בהתאמה וכחלוף ההפרעה – 'להזדקף' מחדש (to bounce back) ולחזור לרמת התפקוד הקודמת, או אף משופרת יותר (פדן וגל, 2020).

רמת מוכנות גבוהה בקרב חברי הקהילה תורמת ישירות לרמת החוסן שלה: היא תגביר את תחושת המחוייבות מצד חברי הקהילה להתכונן ולקחת חלק בהכנות לפני האסון; היא תשתקף בהעצמת האזרחים ובחיזוק יכולתם להתמודד עם האסון לכשיגיע; היא תחזק את המעורבות הקהילתית, התמיכה ההדדית והמנהיגות המקומית; והחשוב ביותר – היא תשפר את סיכויי ההישרדות של חברי הקהילה, תקטין את מידת הפגיעה ברכוש ובתשתיות ותאפשר התאוששות וחזרה לתפקוד מלא, ואף משופר יותר, במהירות האפשרית.

*

האוכלוסייה החרדית היא קבוצה חברתית בעלת מאפיינים ייחודיים. אוכלוסייה זו מתגוררת בקהילות מובחנות: או בערים חרדיות לגמרי או בשכונות נפרדות בערים שברובן אוכלוסייה חילונית או דתית/ מסורתית. כמו כן, ניכרת שמירה על אורחות חיים מסורתיות וייחודיות עם קשרי גומלין מעטים (אם בכלל) עם הסביבה החיצונית לקהילה, ובמיוחד עם מוסדות המדינה. בהקשר לחירום, ניכרים שני מאפיינים ייחודיים לאוכלוסייה זו המשפיעים על מוכנותה לחירום: האחד, החרדים מאופיינים ברמות גבוהות של הון חברתי (Putnam, 1993; 2000), ובמיוחד מהסוג של הון מלכד (Bonding; מלחי, 2013; 2016). החיים בקהילות סגורות עם דגש רב על חיי המשפחה והקהילה, כמו גם רמות הציות הגבוהות להנחיות המנהיגים-הרבנים – מגבירים, לכאורה, את סיכויי ההישרדות במצבי חירום ואסון, לאור העזרה ההדדית המיידית הצפויה. עם זאת, ומאידך, האוכלוסייה החרדית היא ענייה מבחינה כלכלית (המוסד לביטוח לאומי, 2018), ורמת המגורים, כמו גם צפיפות המגורים בה מהווים גורמי סיכון משמעותיים במקרה של רעידת אדמה. לנתונים אלו השפעה רבה על רמות הפגיעות של האוכלוסייה החרדית ומצריכים התייחסות בעת בנית תכניות מוכנות ומענה ברמה המקומית.

בנוסף, האמונה הדתית החזקה, המסורת התרבותית והקבלה המוחלטת של רצון האל מובילות לרמות נמוכות יותר של מודעות למצבי חירום בכלל ולמוכנות והיערכות לחירום כרעידת אדמה (שאיננה בשליטת בני-אדם), בפרט. עם זאת, הציווי המפורש "וְנִשְׁמְרְתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם" (דברים, ד ט"ו) מורה להתרחק מכל סכנה הנשקפת ליחיד ולמשפחתו ומדגיש את חשיבות המוכנות לחירום וצמצום הסיכונים ברמת הפרט. ציווי זה ממחיש את הקונפליקטים הפנימיים המאפיינים את הציבור החרדי – בין הצורך להיערך לאסונות ובאותו זמן להאמין בקב"ה, כמו גם בין החובה והאחריות להתכונן באופן אישי ומשפחתי ובה בעת לסמוך על כוחות הקהילה שייסעו בכל צורך.

המחקר הנוכחי בחן את מוכנות הציבור החרדי בישראל למצבי חירום בכלל ורעידות אדמה בפרט באמצעות בדיקת תפיסותיה של אוכלוסייה זו את רמת המוכנות שלה והיערכותה בפועל, כמו גם גורמים נוספים הקשורים להתמודדות עם חירום כגון תפיסות סיכון, מקורות מידע, תמיכה חברתית והתנהגויות אדפטיביות. הבחינה נעשתה באמצעות סקירת ספרות, איסוף נתונים כמותיים (סקר כלל ארצי) ונתונים איכותיים (ראיונות עם אנשי מפתח בחברה החרדית ובתחום החירום).

איסוף הנתונים החל באמצע מאי 2019 והסתיים ברובו במהלך חודש נובמבר 2019. ואולם, עם פרוץ מגיפת נגיף הקורונה COVID-19 בישראל (12.3.2020), נוצר מצב חירום כללי שהשפעתו על כלל המדינה הייתה רבה, אך ההשפעה על הציבור החרדי הייתה קיצונית וחמורה פי כמה. במאפיינים רבים שלה היוותה מגיפת הקורונה כמעט סימולציה אידיאלית לאסון ברמה כלל-ארצית כמו רעידת אדמה: הצורך בשינוי התנהגות, מצב אי-הוודאות, הצורך להישמע להוראות (המשתנות לעתים תכופות), השימוש בפינוי של קבוצות אוכלוסייה למרקזי שהייה מחוץ לקהילתם, סיוע ופיקוח חיצוני (מדינתי וצבאי) בישובים חרדיים ועוד. באשר על כן, הרחבנו עוד מעט את שלב איסוף הנתונים (האיכותיים בעיקר) על מנת ללמוד גם מלקחי תקופת מגיפת הקורונה.

פרק א - סקירת ספרות

גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל (נכון לשנת 2019) הינו כ- 1,250,000 נפש, והיא מהווה 12% מכלל אוכלוסיית ישראל, ו-14% מאוכלוסיית ישראל היהודית (כהנר ומלאך, 2019). אוכלוסייה זו מכפילה עצמה בכל 10 עד 16 שנים (גל, 2015). גורם מפתח בגידול המהיר של האוכלוסייה החרדית היא שיעור הילודה לכל אשה חרדית. בעוד ששיעור הילודה לאשה באוכלוסייה הכללית בישראל עומד על 2.5 לידות, עבור האשה החרדית השיעור הממוצע הוא 7 לידות (וינרב, צ'רניחובסקי ובריל, 2018).

האוכלוסייה החרדית היא ענייה מבחינה כלכלית: כ-50% מהמשפחות החרדיות חיות מתחת לקו העוני (לפני הוספת תשלומים), בהשוואה ל-28% בכלל האוכלוסייה בישראל (דו"ח הביטוח הלאומי, 2017), ורמות האבטלה בה גבוהות מאד (ב-2018, 51% בלבד מהגברים החרדים השתתפו בכוח העבודה בהשוואה ל-87% מהגברים החילוניים; אצל הנשים המצב היה טוב יותר: 76% לעומת 83%, בהתאמה; כהנר ומלאך, 2019). לנתונים אלו השפעה רבה על רמות הפגיעות של האוכלוסייה החרדית במצבי אסון והם מחייבים התייחסות מיוחדת בעת בניית תכניות מוכנות ומענה ברמה המקומית.

רוב האוכלוסייה החרדית מתגוררת בקהילות נפרדות והומוגניות, בעיקר בירושלים (שם הם מהווים 30% מאוכלוסיית העיר), בני ברק, בית שמש ואשדוד, וכן בשלוש הערים החרדיות: מודיעין-עלית, ביתר-עלית ואלעד. לאוכלוסייה החרדית ייצוג משמעותי בכנסת, בזכות השתתפות פעילה בבחירות הכלליות (מעל 90% מבעלי זכות הבחירה מממשים אותה; אטמור, 2013). ואולם, בנושאים חברתיים מרכזיים ישנה מחלוקת חריפה מול האוכלוסייה החילונית, למשל בנושא הגיוס לצה"ל והתחבורה הציבורית והמסחר בשבת. המחלוקות הללו הינן בעלות השפעה על השתתפותו של הציבור החרדי בזירה הציבורית והחברתית, כאשר הן מובילות לחוסר אמון בין האוכלוסייה החרדית ומוסדות המדינה, שעלול להשפיע לרעה ולהתעצם ביתר שאת במצבי חירום.

בשנים האחרונות עוברת האוכלוסייה החרדית שינוי מהותי, כפי שמשתקף בעליה החדה במספר הגברים והנשים החרדיים הפונים להשכלה הגבוהה, בעליה במספר הגברים החרדים המתגייסים לצה"ל ובעליה בהשתתפות חרדים בכוח העבודה (כהנר ומלאך, 2019). בנוסף, זיכרמן וכהנר (2012) מתארים קבוצה חדשה – "חרדים מודרניים" – המורכבת מגברים ונשים חרדים, צעירים ומשכילים המאמצים חלק מאורח החיים החילוני, מעורים בשוק העבודה ובסקטורים הכלכליים ובתקשורת ההמונים, כמו גם משתמשים ברשת האינטרנט וברשתות החברתיות בפרט. בשנים האחרונות עולה בהדרגה מידת ה'התחברות' של הציבור החרדי עם המדינה ומוסדותיה ויש הרואים בזאת תהליך "ישראלזציה" של חלקים ממנו (קפלן, 2007; בראון, 2015). למרות זאת, רוב הציבור החרדי עדיין מתבודד ומסתגר מפני החברה החילונית-אזרחית ושומר בקנאות על מסורתו התרבותית (גל, 2018). כמו כן, הציבור החרדי מתנגד לערכים ליברליים-ממלכתיים – 76% מהציבור החרדי סבור שבמדינת ישראל יש לתת לאזרחים היהודים יותר זכויות מאשר לאזרחים הלא-יהודים. 58% ציינו כי יפריע להם באם משפחה חילונית-יהודית תתגורר לידם בעוד ש-76% מסתייגים מקיום קשר חברי עם ערבים (קשתי, 2020, עפ"י דו"ח מחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה).

מאפיינים אלו של האוכלוסייה החרדית הופכים אותה למעשה לקבוצה ייחודית ואף קבוצת סיכון בהקשר למוכנות למצבי חירום. העברת והפצת מידע חיוני לגבי הצורך בפעולות המוכנות, ומהות הפעולות עצמן, כמו גם שיתוף הפעולה עם גורמים חיצוניים לקהילה המזוהים עם מוסדות המדינה, כמו המשטרה וצה"ל – כל אלו מהווים אתגר משמעותי בהכנת אוכלוסייה כה גדולה לחירום.

תפקיד הדת במצבי חירום

דת, ואמונה בכח עליון בכלל, עשויים לשמש כמנגנון התמודדות (Bleich et al., 2003; Schuster et al., 2001) המחזק את הפרט והקבוצה, ומוביל להתאוששות מהירה יותר במצבי מצוקה (Bergin, 1983; Sosis, 2007). עם זאת, הקשר הזה מורכב ותלוי גם בגורמים

נוספים (Schaefer and Gorsuch, 1991). במחקר שבחן את התנהגות ניצולי הפיגוע במגדלים התאומים בניו-יורק (11.9.2001), דת נמצאה כגורם מגן (protective factor), כאשר אנשים שיתפו פעולה ומצאו נחמה באמצעות האמונה (Meisenhelder & Marcum, 2004). הדת מאפשרת – לרוב באמצעות ריטואלים וטקסים – תגובה מובנית וקבלה מאפשרת של המציאות ומספקת משמעות ל"רצון האל", ותשובה לשאלה "למה זה קרה דווקא לי" (Ganzevoort, 1998). מנגד, אנקרי ועמיתותיה מצאו כי ניצולי פיגועי טרור בישראל שהשתייכו לציבור החרדי נטו לסבול מרמות גבוהות יותר של תסמונת פוסט-טראומטית (PTSD) ויותר האשמה עצמית, לעומת ניצולים שאינם דתיים (Ankri et al., 2010). הנרטיב הנבנה על ידי נפגעי טרור חרדים, נרטיב המבוסס על אמונתם הדתית, מוטמע באופן אינהרנטי בתגובתם לאירוע הטראומטי (Tuval-Mashiach et al., 2004). אך, כאמור, לא בהכרח מוביל תמיד להפחתה בתגובות הפוסט-טראומטיות (Ankri et al., 2010). מתוך כך, גוברת החשיבות של בחינת ההקשר החברתי של הקהילה חרדית לגבי יכולתו של הפרט הנפגע להתמודד עם טראומה ומצב חירום, ובמיוחד שרטוט קו הגבול שבין הפרט והקבוצה.

ההון החברתי בחברה החרדית – הבסיס לחוסן החברתי

הציבור החרדי בישראל מאופיין ברמות גבוהות של הון חברתי (מלחי, 2013; 2016; Berman, 2000; Bick, 2014). הון חברתי (Social Capital) מוגדר כמערכות הקשרים החברתיים המחברים בני אדם, המבוססים על אמון וסולידריות, נורמות ורשתות (Putnam 1993; 2000; Sztreter & Woolcock, 2004). הון חברתי נמצא כמשפיע על יכולות של פרטים וקהילות להתגבר ולהשתקם לאחר אסונות (Aldrich, 2012; Aldrich & Meyer, 2015; Hawkins & Maurer, 2010).

הספרות מזהה שלושה סוגים של הון חברתי: **מלכד** (Bonding), **מגשר** (Bridging) ו**מקשר** (Linking) (Gittel & Vidal, 1998; Sztreter & Woolcock, 2004; Hawkins & Maurer, 2010). ההון החברתי המלכד נמצא בין אנשים עם יחסים רגשיים קרובים, כגון משפחה וחברים (Putnam, 2000). ההון החברתי המגשר מתייחס לקשרים הקיימים בקהילה,

שיכולים אף להיות חלשים (Granovetter, 1982), אך כאלו שדרכם מועברים מידע וסיוע גם ללא קשר רגשי קרוב. ההון החברתי המקשר מתייחס לקשרים בין פרטים ומוסדות כמו אלו המספקים שירותים, נגישות למקומות עבודה או משאבים אחרים (Szreter & Woolcock, 2004). מחקרים מראים כי ההון החברתי, ככלל, קשור לרמת הבריאות ולהתנהגות מקדמת בריאות (Ronconi, Brown and Scheffler, 2012; Folland & Rocco, 2013; Kim, 2006) (Subramanian & Kawachi, 2006)

צ'רניחובסקי ושרוני (2015) מציינים כי ההון החברתי המצוי בחברה החרדית מהווה מקור לרכישת ידע בנושא התנהגות מקדמת בריאות, מאפשר תמיכה במצבים לא-שגרתיים, ומשמש כבסיס להשגת משאבים לתועלת הקהילה באמצעות התארגנות פוליטית. בהקשר למצבי חירום, ניתוח סוגי ההון החברתי השונים בקהילות החרדיות מצביע על פער בין סוגי ההון השונים ורמות מוכנות ותפקוד בחירום. מחד, מרכיבי ההון החברתי המלכד -- כגון אמון, קשרים חברתיים קרובים, עזרה הדדית בין משפחות, שכנים וחברים בקהילה – מובילים לרמות גבוהות של תמיכה פסיכו-חברתית בעת חירום. מאידך, ההון החברתי המקשר, שמשמעותו הקשרים בין האוכלוסייה החרדית ומוסדות המדינה וארגוני החירום, הוא נמוך לאור התרחקותם והסתייגותם של מרבית החרדים ממוסדות אלו, אי הכרתם בהם ואף בידולם הגיאוגרפי. בנוסף, ההון החברתי המגשר עלול לעיתים להיות בעל השפעה שלילית (Portes, 1988), במיוחד כאשר נורמות חברתיות חזקות מגבילות את הפרט ומכתיבות את בחירותיו, העדפותיו ותפיסותיו בהתאם לנורמות הקהילה. כתוצאה מכך, מודעות ומוכנות למצבי חירום כרעידות אדמה – במידה ואינן זוכות להכרה קהילתית – לא יקבלו תשומת לב והפרט לא יכיר בכלל ולא יהיה מודע לצורך בהיערכות לחירום. מכך עולה ביתר שאת חשיבות תרגום ההון החברתי הייחודי של הציבור החרדי ליכולות, למוכנות ולהתמודדות של הפרט עם מצבי אסון כמו רעידות אדמה.

מכלול האיפיונים הללו של הציבור החרדי הוא שעמד ברקע הגדרת מטרות המחקר ובניית הכלים לביצועו.

פרק ב - שיטה

אופן ביצוע המחקר נגזר משלוש **מטרות המחקר**:

1. לבחון את רמות המוכנות – הנתפסת והממשית – למצבי חירום בכלל ולרעידות אדמה בפרט, בקרב אזרחים חרדים ביישובים שונים (הומוגניים ומעורבים) ובקהילות שונות (כגון ליטאים, חסידיים, ספרדים), כמו גם את המוטיבציות והחסמים הקיימים אצלם לצורך שיפור המוכנות;

2. לזהות ולהעריך את הפערים הקיימים בין מוכנות הקהילות החרדיות בפועל וצרכי אוכלוסייה זו – ברמה האישית, המקומית והלאומית;

3. לספק המלצות מבוססות-ממצאים, על מנת לגשר על הפערים הללו – זאת על בסיס אבחון ההון החברתי וההקשר החברתי-תרבותי של האוכלוסייה החרדית בישראל.

כלי המחקר

הנתונים במחקר זה נאספו בשני מסלולים:

1. באמצעות **שאלון** שחובר במיוחד לצורך מחקר זה;
2. באמצעות **ראיונות חצי-מובנים** שנערכו עם בעלי תפקידים בכירים בתחום החירום במספר רשויות מקומיות בהן יש ריכוז גבוה של אוכלוסייה חרדית וכן עם מספר מובילי דעה במגזר החרדי.

בהתאם, גם ניתוח הנתונים בוצע בשתי גישות שונות: **השאלונים** נותחו בשיטות כמותיות – סטטיסטית (התפלגויות של ממוצעים ואחוזים), חישוב מתאמים (קורלציות ו- X^2) וביצוע רגרסיות רב-משתניות. **הראיונות** נותחו בשיטות איכותניות, תוך איתור תימות עיקריות, תובנות חשובות והמלצות אופרטיביות.

השאלונים

שאלון ייחודי (ראה נספח 1) חובר לצורך המחקר, כך שיכלול את כל המרכיבים הרלוונטיים לנושא המוכנות לחירום. בהתאם, השאלון כלל את ההיבטים הבאים:

- **תפיסות סיכון** (לדוגמא: "באיזו מידה לדעתך יש סיכוי שתתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשלוש השנים הקרובות?");
- **מערכות תמיכה** (לדוגמא: "ברגע אסון באיזור מגוריך, מיהם הראשונים לסייע לך?");
- **הון חברתי וקהילתי** ("באיזו מידה אתה חש כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?");
- **מוכנות נתפסת** ("באיזו מידה לדעתך אתה ומשפחתך מוכנים לרעידת אדמה?");
- **מוכנות בפועל** למצבי חירום ("האם יש בביתך: ממ"ד, מים בבקבוקים, מזון בשימורים, רכשת ביטוח מפני רעידות אדמה" ועוד);
- **אחריות טיפול** ("האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה / הרשות המקומית / התושבים עצמם");
- **מקורות מידע** (לדוגמא: "בחודש יולי 2019 התרחשה רעידת אדמה בישראל. האם חיפשת מידע אודות מוכנות לרעידות אדמה?");
- **ניסיון קודם** ("האם חווית רעידת אדמה?" "האם ב-15 השנים האחרונות התפנית מהבית במצב חירום?").

בנוסף, כלל השאלון גם **שאלות רקע** אישיות אודות הנחקר (גיל, מין, מצב משפחתי, מספר ילדים, השכלה, הכנסה, תעסוקה) וכן התייחסות **למשתנים הקשורים לרעידות אדמה** והתמודדות עמן:

- מספר הקומות בבניין וקומת המגורים;
- שנת הבנייה של הבניין;
- בעלות על הבית: פרטית או שכירות; ועוד.

המדגם ואיפיוני הנשאלים

לצורך מענה על השאלון נבנה מדגם שנועד 'לכסות' באופן פרופורציונאלי (עפ"י סדרי הגודל של האוכלוסייה החרדית) את היישובים העיקריים בארץ בהם מתגוררים חרדים. הגדרה זו כללה הן יישובים חרדיים מובהקים (כגון בני-ברק, מודיעין-עלית, ביתר-עלית, אלעד) והן יישובים מעורבים [טבלת יישובים נדגמים – ראה [נספח 2](#)]. דגימת הפרטים בתוך כל יישוב הייתה דגימה אקראית (בשיטת "כדור שלג") תוך מאמץ לשמירה על ייצוג פרופורציונאלי של קהילות חרדיות (ליטאים, חסידים, ספרדים). אף כי נעשה מאמץ להגיע גם לייצוג שווה לגברים ונשים, מטרה זו לא הושגה במלואה. הסתייגותן של הנשים החרדיות לענות על שאלון מטעם גוף לא מוכר להן הייתה גבוהה בהרבה מזו של הגברים החרדים.

השאלונים הופצו בשתי דרכים:

(א) באמצעות אפליקציית WHATSAPP בטלפונים סלולאריים, שדרכם הועבר קישור לשאלון. שיטה זו יושמה עבור אותם נבדקים שמחזיקים ברשותם טלפון 'חכם' (Smartphone). רוב המשיבים (N=507) נדגמו בשיטה זו¹;

(ב) באמצעות עוזר מחקר (חרדי) אשר הגיע אל נבדקים חרדים אשר אין להם טלפון 'חכם' התומך באפליקציה. נבדקים אלו מילאו את השאלון על גבי מחשב-לוח (טאבלט), שעוזר המחקר הביא עמו (N=185).

בסה"כ נתקבלו 692 שאלונים. 71% מהמשיבים הם גברים ו-29% נשים. הגיל הממוצע הוא 33 שנים (סטיית התקן: 10 שנים; טווח גילאי המשיבים: 18-78). המשיבים מגיעים מכלל הערים והיישובים החרדיים (כולל בני ברק, ירושלים, מודיעין-עלית, ביתר-עלית, רכסים, בית חלקיה ועוד), והמעורבים (ירושלים, חיפה, אשדוד, צפת, ערד, טבריה ועוד). מבחינת השתייכות לזרמים החרדיים השונים (להלן 'קהילות'), 53.2% הגדירו עצמם כחסידים, 31.4%

¹ השימוש בשיטה זו נעשה על אף הידיעה ששיעור מחזיקי הטלפונים "החכמים" בציבור החרדי הוא נמוך יחסית וגם שאלו המחזיקים בו הינם בעלי איפיונים "פתוחים" יותר. עם זאת, נתוני השנתון החרדי מצביעים על עלייה מתמדת ותלולה למדי בשימוש באינטרנט (בין אם באמצעות מחשב, או טלפון) בקרב החרדים: מ-28% בשנת 2008-9 ל-49% ב-2017-18 (כהנר ומלאך, 2019, עמ' 69). בקצב עלייה זו ניתן לשער שב-2019 (עת בוצע הסקר) עבר מספרם של החרדים בעלי הטלפונים החכמים את רף מחצית הציבור הזה.

כליטאים ו-12% עדות המזרח (או 'ספרדים'). 3.5% סימנו "אחר" ופירוטו (ירושלמים, "כללי", חב"ד, חוזרים בתשובה ועוד).

מספר הילדים הממוצע של משיבי הסקר (בין גיל 0 ל-18) הוא 4 ילדים (עם סטיית תקן של 2.3). 89% מהמשיבים נשואים, 7% רווקים, 3% גרושים ו-1% אלמנים. מבחינת ההשכלה, 24% מכלל המדגם הם בעלי השכלה אקדמית (תואר ראשון ומעלה). בקרב הגברים – 48% הם בוגרי ישיבה, ומקרב נשים – 20% בוגרות סמינר. באשר לסוגי תעסוקה – 59% הם שכירים, 22% עצמאים, והשאר בעיסוקים שונים (8% אברכים, 4% סטודנטים, 4% עקרות בית, 1% גמלאים ו-1.3% מובטלים).

מבחינת רמת ההכנסה, 29% ציינו כי היא מוערכת בכ-8,000 ₪ למשפחה. 41% ענו שהכנסתם גבוהה מכך, ו-30% נמוכה מכך.

לשאלה "האם נטלת חלק בשירות אזרחי / לאומי?" ענו כרבע (27%) "כן". 42% ענו "לא", כאשר 30% אחרים לא השיבו כלל על השאלה.

90% מהנשאלים העידו כי הם מתגוררים בדירה בבניין משותף; השאר מתגוררים בבית פרטי. 70% ציינו כי הם גרים בבניין בן עד 5 קומות. רק 8% ציינו כי בבניין בו הם גרים יש מעל 8 קומות (בנין רב-קומות). 63% מהמשיבים העידו כי הם גרים בדירה שבבעלותם והשאר בשכירות.

47% מהנשאלים השיבו כי הם פעילים בארגוני התנדבות.

יש לומר זאת: מאפייני המדגם שלעיל (במיוחד יחס נשים/גברים, שיעורי החסידים/ ליטאים/ ספרדים, שיעור המדווחים על השתתפותם בשירות אזרחי, ועוד) אינם מייצגים במדויק את האוכלוסייה החרדית במלואה. מנגד, מאפיינים אחרים תואמים בהחלט את האוכלוסייה. המאמץ העיקרי בדגימה היה בתחום הייצוג הגיאוגרפי-יישובי, כך שיהיה רלוונטי ככל האפשר למטרות המחקר. מחקרים עתידיים, שיתבססו על מדגמים מייצגים, יוכלו להעיד עד כמה ממצאי מחקר זה 'סובלים' מהטייה עקב שיטת הדגימה.

הראיונות

בחינת מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה מצריכה היכרות והבנה מעמיקה של מאפייני הציבור החרדי ולמידת אופני ההדברות עמם, זאת על מנת שניתן יהיה להעביר מידע באופן יעיל לציבור, כזה שיתקבל אצלו וכן יישם בהתאם. גם מטרת המחקר השלישית – לספק המלצות מבוססות-ממצאים שישמשו את מקבלי ההחלטות במצב אסון – חייבה העמקה מעבר לשאלוני דיווח עצמי. הצורך בראיונות נבע, איפוא, מהבנתנו שהסתמכות על המידע שנאסף בעזרת השאלונים בלבד לא יספק מענה שלם למטרות אלו.

לשם כך נערכו ראיונות עם בעלי תפקידים בתחום החירום (חלקם חרדים וחלקם בעלי היכרות מקרוב עם הציבור החרדי) ועם מובילי דעה במגזר החרדי וברשויות המקומיות (ראו רשימת המראיינים בנספח 3). המטרה הייתה ללמוד מניסיונם אודות התמודדות הציבור החרדי עם מצבי חירום וכן להפיק מהם תובנות והמלצות לשיפור מוכנות ציבור זה לרעידות אדמה.

הראיונות בוצעו באמצעות טופס ראיון חצי-מובנה (ראו נספח 4). טופס הראיון עבר שיפורים קלים לאחר שני ראיונות פיילוט ראשוניים. חלק מהראיונות בוצעו במשותף ע"י שלושת החוקרים, אך רובם בוצעו בשיחה פנים-אל-פנים עם אחד החוקרים. במקרים בודדים נאלצנו להסתפק בראיון טלפוני. כל ראיון ארך בין 40 דקות לשעה וחצי. ניתוח הראיונות נעשה בשיטות איכותניות, תוך איתור תימות עיקריות ותובנות חשובות. במקרים רבים נעשה שימוש בציטוט דבריהם המקוריים של הדוברים. בכל אחד מתחומי העניין (ראה להלן) נגזרו ההמלצות האופרטיביות.

בסה"כ בוצעו 9 ראיונות, בין ינואר לנובמבר 2019. עם זאת, בעקבות פרוץ מגיפת הקורונה והתופעות שהתעוררו בעקבות כך בקהילות החרדיות השונות בארץ, מצאנו לנכון לחזור ולפגוש כמה מהמראיינים ולהשלים את דיווחיהם גם על בסיס הניסיון הטרי שנרכש ב'ימי הקורונה'. בנוסף, כינסנו בתאריך 24.6.2020 מפגש מומחים, בו הצגנו את עיקרי הממצאים וביקשנו היזון חוזר וכן הערות והשלמות. כל אלו שולבו בסיכומי הראיונות שלהלן ובפרק 'דיון ומסקנות' שבהמשך.

ממצאי הראיונות סוכמו בהתאם לתכניהם בשמונה תחומים עיקריים, כדלקמן:

- מודעות לצורך במוכנות
- העברת מידע בציבור החרדי
- תפקיד הרבנים והאדמו"רים בחירום
- מוכנות פיזית בקהילות החרדיות, מקלטים, מיגון דירות וכדומה
- התנדבות ועזרה הדדית
- מאפייני קהילה חרדית עם משמעות מיוחדת לחירום.
- פינוי המוני
- הצעות ייעול ופתרונות טכנולוגיים

פרק ג – ממצאים

א. ממצאי השאלון

הממצאים שלהלן מופיעים בסדר הבא: תחילה יוצגו נתונים תיאוריים (אחוזים, ממוצעים וכד') לגבי פריטי השאלון השונים, כולל 'פילוח' עפ"י משתני רקע עיקריים (קהילות, גברים/נשים, סוגי יישובים וכו'); בהמשך, יוצגו ניתוחי קשרים וניבויים (מתאמים, רגרסיות); ולבסוף יוצגו השוואות בין נתוני מחקרנו לבין נתוני מחקר מקביל שבוצע על האוכלוסייה הכללית.

תפיסות הסיכון/האיום

הנחקרים נשאלו שלוש שאלות לגבי תפיסות הסיכון שלהם: ברמה הלאומית, המקומית והמשפחתית/אישית ("מה הסיכוי שתרחש רעידת אדמה בישראל בשלוש השנים הקרובות?"; "מה הסיכוי שתרחש רעידת אדמה ביישובך בשלוש השנים הקרובות?"; "באם חס וחלילה, תתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשנים הקרובות, באיזו מידה לדעתך היא עלולה לפגוע באופן משמעותי בר ובמשפחתך?").

הממצאים מראים כי תפיסת הסיכון בקרב החרדים שהשתתפו במדגם הינה בינונית נמוכה: 44% העריכו כי הסיכוי שתתרחש, לדעתם, רעידת אדמה בישראל ב-3 השנים הקרובות הוא "סיכוי בינוני" ו-35% ציינו "סיכוי נמוך" ו"נמוך מאד". רק 21% ציינו "סיכוי גבוה" ו"גבוה מאד". בהתייחס לרמה ה**יישובית**, 40% ציינו כי הסיכוי לרעידת אדמה במקום מגוריהם הוא "בינוני"; 44% ציינו כי הסיכוי "נמוך" ו"נמוך מאד"; ו-16% העריכו את הסיכוי כ"גבוה" או "גבוה מאד". ברמה ה**אישית**, רק 16% ציינו כי הסיכוי שרעידת אדמה תפגע בהם או בבני משפחתם הוא "גבוה" או "גבוה מאד", בעוד ש-49% ציינו כי הסיכוי לפגיעה "נמוך" ו"נמוך מאד".

נמצאו הבדלים מובהקים בתפיסת הסיכון בין הקהילות השונות (טבלה 1): חרדים מעדות המזרח דווחו על הערכת סיכוי נמוך יותר, יחסית, לרעידת אדמה בכל שלושת הרמות שנבדקו (ארצי, יישובי, אישי) – לעומת הליטאים אשר דווחו על תפיסת סיכון גבוהה יותר, יחסית, בכל הרמות.

[הערה: הממוצעים בטבלה 1 (ובכל הטבלאות הבאות הכוללות ממוצעים) מתייחסים לסולם ליקרט בן 5 דרגות. 5 מציינ את הערך הגבוה ביותר ("במידה רבה מאד", "סיכוי גבוה מאד" וכד'); 1 מציינ את הערך הנמוך ביותר, בהתאמה. לבדיקה מדוייקת של נוסח הערכים לכל שאלה -- ראו השאלון בנספח 1].

טבלה 1. השוואה בין פריטי תפיסת הסיכון בקהילות השונות (ממוצעים; בסוגריים: סטיית התקן; כך גם בטבלאות הבאות מסוג זה)

F	עדות המזרח	ליטאים	חסידים	מהו הסיכוי לדעתך...
3.94*	2.69 (1.20)	2.99 (1.12)	2.76 (1.01)	שתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשלוש השנים הקרובות?
3.10*	2.38 (1.24)	2.72 (1.13)	2.59 (0.99)	שתרחש רעידת אדמה חזקה במקום מגוריך בשלוש השנים הקרובות?
3.62*	2.25 (1.22)	2.63 (1.06)	2.45 (1.15)	באם חס וחלילה, תתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשנים הקרובות, באיזו מידה לדעתך היא עלולה לפגוע באופן משמעותי בך ובמשפחתך?

*מובהק ברמת 0.05

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין איזורי יישובים שונים בארץ (צפון, מרכז, ירושלים ודרום) – על אף רמות הסיכון הסיסמי השונה בהם. כמו כן, בתפיסת הסיכון לעצמי ולמשפחה ציינו הנשים סיכון רב יותר בממוצע לעומת גברים ($t=1.77, p<0.05$)

מערכת תמיכה קרובה והון חברתי-קהילתי

במענה לשאלה "ברגע אסון באיזור מגוריך, מיהם הראשונים לסייע לך?" – נמצא כי 26% השיבו שאנשים מהמשפחה והקהילה הם יהיו הראשונים שסייעו, כולל שכנים, חברים ואחרים מהקהילה אשר אין עמם, בהכרח, היכרות מוקדמת. עם זאת, 43% אחרים ציינו "גם וגם": הראשונים שסייעו להם הינם גם אנשים מהמעגל הקרוב והמוכר, אך גם ארגוני ההצלה. 19% ציינו רק את בני המשפחה והקהילה כמסייעים ראשונים. 8% בלבד ציינו רק את ארגוני ההצלה ככאלו שסייעו ראשונים.

כאשר נשאלו "אל מי תפנה לקבלת סיוע בחירום?"² – כלומר, בקשה אקטיבית ויזומה לסיוע – המשפחה הופיעה ב- 50% מהתשובות כגורם שאליו יפנו קודם כל. עם זאת, 57% ציינו כי יפנו קודם כל אל ארגוני ההצלה. נשים נוטות מעט יותר לפנות למשפחה – 52% מהנשים ציינו כי יפנו קודם כל למשפחה, לעומת 49% מהגברים שהשיבו כך.

לשאלה "באיזו מידה אתה חש כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?" – ענו 60% מהמשיבים כי הקהילה מגובשת ב"מידה רבה" ו"רבה מאד". בנוסף, 70% מכלל המשיבים ציינו כי הקהילה מסייעת לחבריה בעת הצורך ב"מידה רבה" ו"רבה מאד".

בהשוואה בין הקהילות (טבלה 2) נמצאו הבדלים ברמת מובהקות גבוהה ביותר: נשאלים חסידים העידו כי קהילתם חזקה ומגובשת (ממוצע 3.94) יותר מאשר ליטאים (3.61) ועדות המזרח (3.12). בהקשר לסיוע מצד הקהילה לחבריה, ממוצע תשובות החרדים מעדות המזרח היה נמוך משמעותית לעומת שתי הקבוצות האחרות (3.35 לעומת 4.12 אצל החסידים ו- 4.03 אצל הליטאים).

טבלה 2. השוואה לגבי חוזק הקהילה בקהילות השונות

F	עדות המזרח	ליטאים	חסידים	
15.981**	3.12 (1.29)	3.61 (1.22)	3.94 (1.19)	באיזו מידה אתה חש כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?
15.152**	3.35 (1.23)	4.03 (1.17)	4.12 (1.06)	באיזו מידה הקהילה מסייעת לחבריה בעת הצורך?

**מובהק ברמת 0.01

הבדלים מובהקים נמצאו (ראו טבלה 3) גם בין החרדים המתגוררים ביישובים חרדיים מובהקים (כגון בני-ברק, מודיעין-עלית, ביתר-עלית, אלעד) לעומת יישובים מעורבים: דווקא ביישובים המעורבים דווח על רמת סיוע גבוהה יותר, בעת הצורך, בין חברי הקהילה מאשר

² ניתן היה לענות על יותר מתשובה אחת

בערים חרדיות מובהקות ($t=-2.343, p<0.05$). מגמה דומה נמצאה גם ביחס להערכת החוזק והגיבוש של הקהילה, אך לא בהבדל משמעותי סטטיסטית.

טבלה 3: השוואה בין סוגי יישובים (חרדי מובהק / יישוב מעורב) וחוזק הקהילה

t	מעורב	חרדי מובהק	מהו הסיכוי לדעתך... באיזו מידה אתה חש כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?
-0.97	3.71 (1.21)	3.59 (1.28)	
-2.343*	4.02 (1.12)	3.75 (1.23)	באיזו מידה הקהילה מסייעת לחבריה בעת הצורך?

* מובהק ברמת 0.05

ממצא מעניין נוסף מתייחס לגודל היישוב (טבלה 4): נמצא כי משיבים מיישובים קטנים, בהם מתגוררים פחות מ-40,000 תושבים, דיווחו על קהילתם ככזו המסייעת לחבריה ברמה גבוהה יותר (ממוצע 4.27) בהשוואה למשיבים בערים בינוניות (200,000-40,000) וגדולות (מעל 200,000 תושבים) (3.93 ו-3.93, בהתאמה; $F=3.16, p<0.05$). יש מקום לציין שהבדלים כאלו (בהתאם לגודל היישוב) לא נמצאו לגבי השאלה המתייחסת לחוזק וגיבוש הקהילה.

טבלה 4: השוואה בין גודל היישוב וחוזק הקהילה

F	ישוב גדול (מעל 200,001 תושבים)	ישוב בינוני (40,000- 200,000 תושבים)	ישוב קטן (עד 40,000 תושבים)	
0.567	3.67 (1.25)	3.77 (1.24)	3.77 (1.26)	באיזו מידה אתה חש כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?
3.16*	3.93 (1.73)	3.93 (1.22)	4.27 (0.95)	באיזו מידה הקהילה מסייעת לחבריה בעת הצורך?

* מובהק ברמת 0.05

מוכנות

על פי תשובות משתתפי המדגם, פריט המוכנות השכיח ביותר הוא **ממ"ד או מקלט**, שנמצא אצל 68% מהמשיבים. בנוסף, 59% מהמשיבים דיווחו כי הם מחזיקים בביתם **אוכל בשימורים לשעת חירום**. למרות זאת, ל-75% אין **תיק עם עותקי מסמכים חשובים**, ל-81%

אין תכנית משפחתית להתנהלות בחירום, 59% לא יודעים להעניק עזרה ראשונה, ול-58% אין ביטוח מפני רעידות אדמה.

המוכנות למצבי חירום בפועל חושבה כסכום שמונת פריטי המוכנות (ממ"ד/מקלט, מים בבקבוקים לשעת חירום, אוכל בשימורים, תרופות בקופסאות לשעת חירום, תיק עם עותקי מסמכים חשובים, תכנית משפחתית להתמודדות בשעת חירום, ידע בהענקת עזרה ראשונה, ביטוח מפני רעידת אדמה). חשוב לציין כי רוב פריטי המוכנות שנבדקו הינם כלליים ורלוונטיים למצבי חירום בכלל, ולא רק לרעידות אדמה.

הממצאים מעלים כי קיימים הבדלים משמעותיים במידת המוכנות המדווחת למצבי חירום בין חברי הקהילות השונות ($F=4.851$, $p<0.01$) ובין תושבי המחוזות השונים ($F=4.42$, $p<0.01$). מבחינת הקהילות (טבלה 5), חרדים מעדות המזרח הם בעלי ממוצע המוכנות הגבוה ביותר (4.09 עם סטיית תקן 2.33) לעומת החסידיים (ממוצע: 3.27 וסטיית תקן 1.93) והליטאים (ממוצע: 3.23 וסטיית תקן 1.91). מבחינת המחוזות (טבלה 6), תושבי מחוז דרום הינם בעלי ממוצע המוכנות הגבוה ביותר (3.92 עם סטיית תקן 2.11), לעומת מחוז ירושלים בו נרשם ממוצע המוכנות הנמוך ביותר (2.96 עם סטיית תקן 1.81). לא נמצא הבדל בממוצע המוכנות בין נשים וגברים ($t=-0.626$, $p>0.05$). כמו כן, נמצא שככל שגיל הנחקר עולה, כך עולה רמת המוכנות המדווחת באופן מובהק ($r=0.181$, $p<0.01$).

טבלה 5. השוואת ממוצע המוכנות למצבי חירום בפועל לפי קהילה

F	ממוצע (סטיית תקן)	קהילה
4.851**	3.27 (1.93)	חסידים
	3.23 (1.91)	ליטאים
	4.09 (2.33)	עדות המזרח

** מובהק ברמת 0.01

טבלה 6. השוואת ממוצע המוכנות למצבי חירום בפועל לפי מחוזות

F	ממוצע (סטיית תקן)	מחוז
4.42**	3.92 (2.11)	דרום
	3.25 (1.89)	צפון
	3.42 (2.07)	מרכז
	2.96 (1.81)	ירושלים

** מובהק ברמת 0.01

לגבי השאלה: "האם, ככל הידוע לך, ילדיך עברו תרגולים להתנהגות רצויה בעת רעידת אדמה במוסדות החינוך בהם הם לומדים?" – נמצא כי 70% מהורי הילדים ציינו שכן, 30% ציינו שלא. לא נמצאו הבדלים בין הקהילות השונות, אך כן נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים וגברים: גברים ידעו יותר לגבי השתתפות הילדים בתרגילים (63% מבין המשיבים שענו "כן" היו גברים מול 37% מהנשים; $\chi^2=14.107$, $p<0.01$).

ממצא בולט התגלה ביחס לשאלה: "האם למשפחתך יש פתרון חלופי לנושא כניסה למקלט מעורב (גברים/נשים) בעת אזעקה?" – 80 אחוזים מכלל הנשאלים ענו כי אין להם פתרון כזה. לא נמצא הבדל מובהק בתשובות בין נשים לגברים, בין ישובים מעורבים לחרדיים מובהקים, בין הקהילות השונות ואף לא בין אלה אשר חוו טילים בעבר וכאלה שלא.

על השאלה: "האם תהיה מעוניין להתנדב בצוות חירום?" – 46% ענו שלא מעוניינים, לעומת 39% שענו בחיוב, ו-11% שציינו כי הם כבר מתנדבים (השאר בחרו שלא להשיב). בין אלו

אשר גרים ביישובים מעורבים (לעומת המתגוררים ביישובים חרדיים מובהקים) ישנה נכונות רבה יותר להתנדב ($X^2=4.797, p<0.05$), כך גם בקרב חסידים (בהשוואה לליטאים וספרדים; $X^2=7.584, p<0.05$) וכן בקרב גברים לעומת נשים ($X^2=15.854, p<0.01$).

הנחקרים נשאלו לגבי תפיסת המוכנות שלהם לקראת רעידת אדמה והתקפת טילים. השאלות לגבי המוכנות להתקפת טילים, מהוות נקודות השוואה בין המוכנות הנתפסת לאירוע שכבר התרחש בעבר ולחלק מהציבור יש ניסיון עמו, לעומת רעידת אדמה שלגביה אין לרוב הנשאלים ניסיון מוקדם והסיכון הינו מוחשי פחות. נמצאו הבדלים ניכרים במידת המוכנות לשני סוגי האיומים האלו וכן נמצאו הבדלים מובהקים בין הקהילות השונות (ראו טבלה 7):

טבלה 7. השוואה בין מוכנות נתפסת לשני סוגי איומים (טילים ורעידות אדמה), בקהילות השונות

F	ממוצע		
6.536**	2.67 (1.303)	חסידים	באיזו מידה לדעתך אתה ומשפחתך מוכנים להתקפת טילים?
	2.83 (1.326)	ליטאים	
	3.25 (1.355)	עדות המזרח	
4.029*	2.35 (1.165)	חסידים	באיזו מידה לדעתך אתה ומשפחתך מוכנים לרעידת אדמה?
	2.50 (1.251)	ליטאים	
	2.76 (1.265)	עדות המזרח	

** מובהק ברמת 0.01
* מובהק ברמת 0.05

מן הממצאים עולה כי, מידת המוכנות לרעידות אדמה הינה נמוכה יותר, יחסית, מאשר המוכנות להתקפת טילים (ממוצע 2.44 עם סטיית תקן 1.218 למוכנות לרעידת אדמה וממוצע 2.78 עם סטיית תקן 1.340 למוכנות להתקפת טילים). בחלוקה עפ"י הקהילות השונות, רמת המוכנות הנתפסת הגבוהה ביותר להתקפת טילים נמצאה בקרב חרדים מעדות המזרח (3.25), לעומת 2.67 בקרב חסידים ו-2.83 בקרב ליטאים; ($F=6.536, p<0.01$). גם ביחס למוכנות לקראת רעידת אדמה העריכו הנשאלים הספרדיים את מוכנותם ברמה גבוהה יותר מאשר

שתי הקהילות האחרות (ממוצע 2.76 לעומת 2.35 בקרב חסידים ו-2.50 בקרב ליטאים; $F=4.029, p<0.05$).

בהשוואת המוכנות הנתפסת בין חרדים עפ"י איזורים שונים נמצאו הבדלים מובהקים רק לגבי תפיסת המוכנות לקראת התקפת טילים: כצפוי, החרדים תושבי איזור הדרום חשים מוכנים לקראת איום זה במידה הרבה ביותר, יחסית, לעומת האיזורים האחרים (ממוצע 3.23, לעומת 2.55 באיזור הצפון, 2.59 באיזור ירושלים ו-2.86 באיזור המרכז; $F=8.20, p<0.01$).

בבדיקת מתאמים בין המשתנים, נמצא קשר חיובי ומובהק בין תפיסת הקהילה כחזקה ומגובשת ובין תפיסת המוכנות הנתפסת לרעידות אדמה ($r=0.098, p<0.05$). כלומר, ככל שהקהילה נתפסת כחזקה ומגובשת יותר, כך רמת המוכנות הנתפסת לרעידות אדמה של הפרט עולה. כמו כן, נמצא כי המוכנות הנתפסת לרעידת אדמה קשורה למוכנות בפועל ($r=0.27, p>0.01$).

המסוגלות הנתפסת להתמודד נבדקה באמצעות מידת ההסכמה עם ההיגד: "אני ובני משפחתי מסוגלים להתמודד עם מצב חירום באיזור מגורינו". 37% מהמשיבים ציינו כי הם מסכימים במידה "מעטה" ו"מעטה מאד". 36% ציינו ב"מידה בינונית" ו-27% טענו כי הם ובני משפחתם מסוגלים להתמודד עם מצב חירום ב"מידה רבה" ו"רבה מאד".

נסיון בעבר עם מצבי חירום

הנבדקים נשאלו על ניסיון קודם שחוו לגבי נפילות טילים ורעידות אדמה. כמו כן נשאלו באם חוו פינוי מאולץ מביתם בעקבות מצב חירום. תשובותיהם של הנשאלים נותחו בחלוקה עפ"י איזורים. טבלה 8 מציגה את התוצאות לגבי פריטים אלו.

טבלה 8. נסיון בעבר במצבי חירום שונים - כלל המדגם והשוואה בין תושבי המחוזות השונים³

תושבי מחוז ירושלים - 'כן'	תושבי מחוז מרכז - 'כן'	תושבי מחוז צפון - 'כן'	תושבי מחוז דרום - 'כן'	כלל המדגם - 'כן'	
16%	20%	53%	85%	40%	האם חווית נפילות טילים בסביבת מגוריך?
28%	16%	30%	22%	24%	האם חווית רעידת אדמה?
14%	12%	39%	42%	25%	האם ב-15 השנים האחרונות התפנית מהבית במצב חירום?

ממצא מעניין ומפתיע-משהו הוא השיעור הגבוה יחסית (24%) מכלל המדגם שדווחו כי חוו רעידת אדמה. סביר להניח שהמשיבים בחיוב על השאלה לגבי חוויית רעידת אדמה התייחסו להתנסות שחוו תושבי ישראל רבים בחודש יולי 2018, בו התרחשו כ-30 רעידות אדמה קלות (בעוצמה שבין 3 ל-4.5 בסולם ריכטר), שהורגשו בעיקר באיזור טבריה אך גם באיזור הצפון והמרכז.

ממצא צפוי יותר, ביחס לנפילות טילים, מתגלה בהשוואה בין תושבי הדרום והצפון: כאן נמצא כי תושבי הדרום בולטים במיוחד: 85% מהם חוו נפילות טילים בסביבת מגוריהם. אבחנה נוספת נתגלתה ביחס לשאלה "האם ב-15 השנים האחרונות התפנית מהבית במצב חירום?" בעוד במדגם הכללי רבע (25%) דיווחו כי נאלצו להתפנות מבתיים בשל מצב חירום, בקרב תושבי הדרום והצפון היה שיעור זה קרוב למחצית (42 ו-39 אחוזים, בהתאמה). נראה שאירוע הפינוי הבולט ביותר באיזור הצפון התרחש בתקופת מלחמת לבנון השנייה, בעטייה של מתקפת הטיילים הקשה של החיזבאללה על חיפה, הקריות, עכו, צפת, רכסים ועוד. חוויית

³ החלוקה לפי מחוזות למ"ס.

הפינויים באיזור הדרום קשורה בעיקר בירי הטילים והפצמ"רים על יישובי עוטף עזה, אך גם על באר-שבע, אשקלון, אופקים, נתיבות ועוד.

עמדות כלפי האחריות והטיפול במקרה רעידת אדמה

סוגית האחריות למוכנות נמדדה אל מול שלושה גורמים שלכל אחד מהם ישנה אחריות מסויימת בהכנה לחירום: **המדינה, הרשות המקומית והאזרח.**

מהתבוננות בטבלה 9 ניתן לראות כי קיימים הבדלים משמעותיים בין מידת האחריות שהמשיבים מייחסים **למדינה ולרשות המקומית** (76% ו-73%, בהתאמה) ובין מידת האחריות הנתפסת כמוטלת על **האזרחים** עצמם (50%).

טבלה 9. תפיסת האחריות להיערכות לרעידת אדמה

שאלה	% העונים "במידה רבה" ו"במידה רבה מאד"
האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה	76%
האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על הרשות המקומית	73%
האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על האזרחים	50% (24% ענו "במידה בינונית")
למרות הרצון הטוב אין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה חזקה	23%

זאת ועוד: כרבע (23%) מהנשאלים העריכו שאין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה חזקה⁴.

בבחינת פריטים אלו בהשוואה בין הקהילות השונות (טבלה 10), נמצאו הבדלים מובהקים בתפיסת האחריות המוטלת על **האזרחים** ($F=6.100, p<0.001$): החרדים הליטאים תפסו

⁴ פריט זה נכלל, בניסוחו (המוטה-משהו) הזה, בשל הרצון להשוות את התגובות לו עם אלו של הסקר הכלל-ארצי (יער ועמיתיו, 2015). ראו תוצאות ההשוואה בטבלה 18, בהמשך.

את אחריותם להתכונן כאזרחים במידה הרבה ביותר (ממוצע 3.69), לעומת החסידים בעלי הממוצע הנמוך ביותר (3.27). עם זאת, החסידים תופסים את **אחריות המדינה** באחוז ניכר יותר לעומת הקהילות האחרות ($F=2.746, p<0.10$). ההבדלים בין הקהילות ביחס ל**אחריות הרשות המקומית**, כמו גם לגבי **סיכויי ההצלחה** של כוחות ההצלה היו זעומים ובלתי מובהקים.

טבלה 10. תפיסת האחריות להיערכות לרעידת אדמה - השוואה בין הקהילות השונות

F	עדות המזרח	ליטאים	חסידים	
2.746*	4.14 (1.174)	4.17 (1.099)	4.36 (.976)	האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה
.814	4.16 (1.137)	4.09 (1.059)	4.21 (1.006)	האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על הרשות המקומית
6.100**	3.34 (1.584)	3.69 (1.258)	3.27 (1.424)	האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על האזרחים
.194	2.58 (1.307)	2.48 (1.409)	2.53 (1.372)	למרות הרצון הטוב אין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה

** מובהק ברמת 0.01

* מובהק ברמת 0.10

ניסיון לזהות בנושא זה הבדלים בין הערים הראשיות לא העלה תוצאה של ממש: בהשוואת תפיסות האחריות למוכנות בין הגורמים השונים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין ערים מרכזיות בהן מתגוררים חרדים (טבלה 11). הממצא היחידי המסתמן כבולט מעט הוא השיעור הגבוה יחסית (4.33) וסטיית התקן הנמוכה יחסית (0.94) שהתקבלו מהמשיבים תושבי **חיפה** ביחס לאחריות הרשות המקומית במקרה של רעידת אדמה.

טבלה 11. תפיסת האחריות להיערכות לרעידת אדמה - השוואה בין הערים המרכזיות המשתפות במדגם

F	בני ברק	אשדוד	חיפה	ירושלים	
0.251	4.22 (1.04)	4.18 (1.20)	4.31 (1.03)	4.19 (1.06)	האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה
1.631	4.04 (1.05)	4.16 (1.17)	4.33 (0.94)	4.04 (1.13)	האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על הרשות המקומית
0.939	3.47 (1.44)	3.16 (1.67)	3.26 (1.44)	3.49 (1.33)	האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על האזרחים

העברת מידע ומסרים בנושא מוכנות והתמודדות במגזר החרדי

על השאלה "האם את/ה יודע/ת כיצד להתנהג במקרה רעידת אדמה?" השיבו בחיוב 72.6% מן הנשאלים, אולם משנתבקשו לפרט מה הם יודעים הסתבר שרק מיעוטם (כ-40%) ידעו לתת תשובות נכונות (כמו "לצאת מהבית", "להישאר בשטח פתוח" וכד'). את עיקר המידע קיבלו הנשאלים, לדבריהם, ישירות מפירוסי פיקוד העורף (24.8%); שיעור דומה (23.5%) קלטו את המידע משילוב של פירוסי פקע"ר ומקורות אחרים (עיתונות, רשתות חברתיות וכד'); בנוסף, מבחינת מקור מידע יחיד נמצאה העיתונות החרדית (7.7%).

אחת השאלות בשאלון עסקה בחיפוש מידע אקטיבי בעקבות רעידות האדמה ב-2018 ("בחודש יולי 2018 הייתה רעידת אדמה בישראל. האם חיפשת מידע אודות מוכנות לרעידת אדמה?"). 19% מתוך כלל הנשאלים ענו "כן" על השאלה, אולם קרוב למחצית מהנשאלים (43%) לא השיבו כלל על שאלה זו. מבין המשיבים, עומד אחוז העונים בחיוב על כשליש (34%).

כמענה לשאלה: "במצב חירום, מי הגורם שישפיע עליך להתפנות מהבית?" – 4% בלבד מהמשיבים ציינו את הרב כגורם הבלעדי שישפיע על פינוי בעת חירום; בשאר המקרים (37%) הרב מוזכר יחד עם גורמים נוספים: שכנים, משפחה, ארגוני הצלה/משטרה. 63% מהמשיבים ציינו את גורמי החירום, משפחה וחברים אך גם את עצמם ו"כל גורם סמכות אחר" (ללא אזכור כלל של הרב). 19% ציינו רק את גורמי החירום/משטרה.

בנוסף נשאלו: "האם ידועה לך דרך הפעולה ומה מותר ומה אסור לעשות בעת אסון בשבתות וחגי ישראל?". 55% מהנשאלים ענו "כן" ו-45% "לא". בתשובות לשאלה זו נמצאו הבדלים מובהקים בין הקהילות השונות: החרדים הליטאים הם אלו שהעידו באחוז ניכר יותר – בהשוואה לחסידיים ולספרדים – כי הם יודעים מה לעשות בעת אסון בשבתות וחגים – $(X^2=13.31, p<0.00)$. בין הגברים והנשים (במדגם הכללי) נמצא הבדל מובהק – יותר גברים ציינו "כן" בעוד יותר נשים ציינו "לא" $(X^2=28.45, p<0.00)$.

בנושא הפצת המידע התבקשו הנשאלים לחוות דעתם לגבי התאמת אמצעי תקשורת שונים, בקרב הציבור החרדי, לצורך הפצת מידע אודות מוכנות לחירום. טבלה 12 מציגה את התוצאות לגבי חמישה אמצעי תקשורת שהוצעו לנשאלים.

טבלה 12. התאמת אמצעי התקשורת להפצת מידע אודות מוכנות לחירום

אתרים מקוונים	עלוני פרסום	עיתונות מקומית	עיתונות מקוונת	עיתונות ארצית	
18%	39%	43%	11%	40%	הכי מתאים
9%	19%	21%	11%	15%	מתאים במידה רבה
15%	14%	10%	17%	9%	מתאים במידה בינונית
12%	5%	4%	13%	6%	מתאים במידה מעטה
20%	3%	3%	21%	15%	לא מתאים
26%	20%	19%	27%	15%	לא השיבו

מן הטבלה ניתן לראות בבירור כי העיתונות המקומית נתפסת כמקור המידע המתאים ביותר להפצת מידע אודות היערכות בחירום (64% ציינו 'הכי מתאים' ו'מתאים במידה רבה') ובדומה לה כ- 58% ציינו את עלוני הפרסום (כאלו נפוצים מאד בקהילות החרדיות ומוכנסים ישירות לתיבות הדואר של התושבים). אתרים מקוונים ועיתונות מקוונת הוערכו כהכי פחות מתאימים.

הגורמים הקשורים והמנבאים מוכנות לרעידות אדמה

בהמשך לסטטיסטיקה התיאורית שהוצגה עד כה, נעשה מאמץ לזהות קשרים בין המשתנים ולאחר מנבאי מוכנות לאסון רעידת אדמה.

בשלב ראשון חושו מתאמים בין משתני הרקע השונים לבין תשובות הנשאלים לשאלות המוכנות, המסוגלות והאחריות. מעבר למספר מתאמים חלשים וטריוויאליים (כגון מתאם חיובי חלש בין גיל והשכלה לבין מוכנות לחירום בפועל) – לא נתגלו קשרים משמעותיים הראויים לציון. טבלת המתאמים נמצאת בנספח מס' 5.

בהמשך, בוצעו ניתוחי רגרסיה רב-משתנית (Multiple Regression) על מנת לבדוק את הגורמים שעשויים לנבא **מוכנות נתפסת** לרעידות אדמה ("באיזו מידה אתה ומשפחתך מוכנים לרעידת אדמה?"). המשתנים שנבדקו היו **משתני הרקע** למיניהם (גיל, מין, מצב משפחתי, השכלה וכד') וכן שתי קבוצות משתנים: **משתני תפיסות ועמדות** (סובייקטיביים) ו**משתני התנהגות** (אובייקטיביים).

משתני תפיסות ועמדות (הסובייקטיביים) כוללים את המשתנים: תפיסת סיכון ("מהו הסיכוי לדעתך שתתרחש רעידת אדמה חזקה בשלוש השנים הקרובות?"), תחושת מסוגלות, תפיסת חוזק הקהילה. **משתני ההתנהגות** (האובייקטיביים) כוללים את המשתנים הבאים: נסיון בעבר, חיפוש מידע, ילדים שתרגלו בבתי הספר וידיעת דרך הפעולה לאירועים המתרחשים בשבתות וחגים.

טבלה 13 מציגה את תוצאות ניתוח הרגרסיה הרב-משתנית בשלושה שלבים: המשתנה המוסבר (המנובא) הוא **מוכנות נתפסת** לרעידות אדמה; במודל הראשון המשתנים המסבירים הם קבוצת משתני הרקע; במודל השני מצטרפים המשתנים הסובייקטיביים (תפיסות ועמדות); במודל השלישי מצטרפים המשתנים האובייקטיביים (התנהגות).

מן הטבלה ניתן לראות כי קבוצת משתני הרקע הסוציו-דמוגרפיים לא נמצאו כמנבאים באופן משמעותי מוכנות לרעידות אדמה (לא יותר מאשר 4% משונות המשתנה הזה), ואי אפשר להצביע על מאפיין כלשהו בנפרד, מבין משתנים אלו, שתרם במובהק לתחושת מוכנות זו, למעט היות הפרט 'לא נשוי'.

טבלה 13. ניתוח רגרסיה לניבוי מוכנות נתפסת ע"י משתני רקע, משתנים אובייקטיביים וסובייקטיביים

β	β	β	
מודל 3 - משתנים סובייקטיביים+ אובייקטיביים	מודל 2 - משתנים סובייקטיביים	מודל 1 - משתני רקע בלבד	
.539	.567	2.470	(קבוע)
.012	.013*	0.013	גיל
.019	.028	0.034	הכנסה
-.026	-0.037	-0.024	השכלה
-.119	-.114	-0.211	נקבה
.150	.162	0.256	בעלות על דירה
-.215	-.192	-0.625*	נשוי/אה
.470**	.489**		מסוגלות להתמודד עם רעידת אדמה
.027	.042*		תפיסת סיכון
-.040	-.034		"כשמדובר ברעידת אדמה אני סומך אך ורק על עצמי ועל הקרובים אלי"
.004	.001		סיוע הקהילה
.124			נסיון בעבר בחווית רעידת אדמה
.392**			חיפש מידע לגבי הרעידה ב-2018
.212*			יודע כיצד להתנהג בעת רעידת אדמה
29%	25%	4%	R²

* מובהק ברמת 0.10
** מובהק ברמת 0.01

הוספת המשתנים הסובייקטיביים והאובייקטיביים למודל הניבוי מעלה את אחוז השונות המוסברת ל-25 ו-29 אחוזים, בהתאמה. התבוננות במודל הרגרסיה השלישי (הכולל את כל קבוצות המשתנים המנבאים) מצביעה על כך שמבין כל המשתנים שנבדקו, רק **ידע** ("יודע כיצד להתנהג ברעידת אדמה") ו**מידע** ("חיפש מידע על הרעידה בישראל ב-2018") בנוגע להתנהגות הרצויה בזמן רעידת אדמה, יחד עם **תחושת מסוגלות עצמית** להתמודד עם רעידת אדמה – הם אלה שמנבאים את **תפיסת המוכנות**.

לאור הממצאים הללו בחנו מהם הגורמים המנבאים את הידע כיצד לנהוג ברעידת אדמה, וזאת על מנת לאפשר התאמה עתידית של פעולות הסברה לאוכלוסיות אשר אינן בעלות ידע ואף לבחון את האפקטיביות של פעולות הסברה שנעשו עד כה. טבלה 14 מציגה את הגורמים המנבאים את ידיעת ההתנהגות הרצויה [מאחר ומשתנה זה כלל רק שתי אפשרויות תשובה ('כן' ו'לא') – נעשה שימוש ברגרסיה לוגיסטית (Sperandei, 2014)]. המשתנים שנבחרו הם משתני רקע. כמו כן, נבדק האם היות לנחקר ילדים בגילאי 7-12 משפרים את סיכוייו לדעת את ההתנהגות הרצויה. גילאים אלה נבחרו היות ובגיל זה מעביר פיקוד העורף תכנית בבתי הספר להיערכות למצבי חירום, ולרעידות אדמה בפרט.

ניתוח הרגרסיה לא הניב הסבר שמעל ל-4% מן השונות במשתנה המוסבר. ואולם, מבין המשתנים הבודדים נמצא כי רמת ההכנסה ומגורים ביישוב מעורב מעלים את סיכויו של הנחקר להשיב כי הוא יודע כיצד לנהוג ברעידת אדמה.

טבלה 14. ניתוח רגרסיה לוגיסטית לניבוי ידיעת ההתנהגות הרצויה ברעידת אדמה ע"י משתני הרקע

משתנה	β	S.E.
(קבוע)	(-.392)	(.777)
גיל	-.008	.020
השכלה	-.094	.108
הכנסה	.213*	.103
מגדר (1=אשה)	.312	.286
מצב משפחתי (נשוי/אה)	-.296	.520
בעלות על דירה	.088	.285
מספר ילדים בגילאי 7-12	.018	.121
ישוב חרדי מובהק	-.484*	.266
נסיון בחווית רעידת אדמה	.427	.289
R²	4%	

**מובהק ברמת 0.05

*מובהק ברמת 0.10

השוואת ממצאי המחקר הנוכחי (אוכלוסייה חרדית) עם ממצאי מחקר על האוכלוסייה הכללית

בחינת מוכנות האוכלוסייה החרדית לחירום הושוותה לנתוני האוכלוסייה הכללית, כפי שנבחנו בשנת 2015. מחקרם של יער ועמיתיו (2015) התבסס על מדגם של 1,207 איש ואישה ישראלים, כולל חרדים. טבלה 15 מציגה מספר פריטים מרכזיים שנכללו בשני המחקרים. על אף הדמיון הכללי בין תוצאות שני הסקרים ביחס לתפיסת הסיכון, הבדל משמעותי (יחסית) יחיד ניתן למצוא בהערכת הסבירות שתתרחש רעידת אדמה חזקה במקום המגורים, כאשר 40% מהחרדים במדגם הנוכחי העריכו את הסבירות כבינונית לעומת 33% במדגם של יער ועמיתיו. הממצא הזה, כשלעצמו, הוא 'חלש', אולם כשמצרפים אליו את ההבדלים ברמות הסבירות הנמוכות והגבוהות מתקבלת תמונה לפיה תפיסת הסיכון לגבי רעידת אדמה במקום המגורים אצל החרדים היא מעט גבוהה יותר מאשר באוכלוסייה הכללית. עם זאת, יש להזכיר שסקר יער ועמיתיו (2015) בוצע לפני אירועי הרעידות ב-2018.

טבלה 15. הערכת הסבירות לרעידת אדמה וחיפוש אחר מידע - השוואה בין נתוני המדגם

החרדי הנוכחי לבין מחקרם של יער ועמיתיו (2015)

לא ענו	סבירות גבוהה / בטוח שתתרחש מסכים במידה רבה או רבה מאד / כן		סבירות בינונית / מסכים במידה בינונית		אין סיכוי / סבירות נמוכה / כלל לא מסכים / מסכים במידה מעטה / לא		
	מחקר נוכחי	יער ועמיתיו	מחקר נוכחי	יער ועמיתיו	מחקר נוכחי	יער ועמיתיו	
10%	21%	19%	44%	38%	35%	33%	מה לדעתך הסבירות שרעידת אדמה חזקה תתרחש בישראל בחמש השנים הקרובות? ⁵
9%	16%	13%	40%	33%	44%	45%	מה לדעתך הסבירות שתתרחש רעידת אדמה עוצמתית במקום מגוריך בחמש השנים הקרובות? ⁶
10%	27%	24%	36%	33%	37%	33%	אני מרגיש שאוכל להתמודד עם מצב של רעידת אדמה? ⁷
3%	19.5%	14%	--	16%	37.5%	66%	אני מחפש באופן אקטיבי מידע

⁵ הנוסח במחקר הנוכחי היה: "מהו הסיכוי לדעתך שתתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשלוש השנים הקרובות?"

⁶ הנוסח במחקר הנוכחי היה: "מהו הסיכוי לדעתך שתתרחש רעידת אדמה חזקה במקום מגוריך בשלוש השנים הקרובות?"

⁷ הנוסח במחקר הנוכחי היה: "אני ובני ביתי מסוגלים להתמודד עם מצב חירום באזור מגורינו"

43%) (במחקרנו)						לקראת/בקשר לרעידת אדמה אפשרית ⁸
-------------------	--	--	--	--	--	---

סוגית האחריות למוכנות/התמודדות עם רעידת האדמה נמדדה כזכור (ראו טבלה 9, למעלה) אל מול שלושה גורמים: **המדינה, הרשות המקומית והאזרח**. פריטים אלה הופיעו גם הם בשאלון של יער ועמיתיו (2015).

מהתבוננות בטבלה 16 ניתן לראות כי קיימים הבדלים משמעותיים בין ממצאי שני הסקרים. אף כי בקרב הציבור החרדי, כפי שנדגם במחקרנו, נמצאה מידת אחריות דומה (וגבוהה) ביחס לתפקיד **המדינה (76%) והרשות המקומית (73%)**, שיעור החרדים אשר העריכו את אחריות **הרשות המקומית** כ"גבוהה" ו"גבוהה מאד" היה גדול בהרבה מזה שהתקבל במדגם הכללי של יער ועמיתיו (73% לעומת 43%, בהתאמה).

טבלה 16. תפיסת האחריות להיערכות לרעידת אדמה - השוואה בין נתוני המדגם החרדי הנוכחי לבין מחקרם של יער ועמיתיו (2015)

שאלה	% העונים "במידה רבה" ו"במידה רבה מאד" במחקר הנוכחי	% העונים במידה רבה ורבה מאד בשאלון יער ועמיתיו (2015)
האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה	76%	65.5%
האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על הרשות המקומית	73%	43%
האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על האזרחים	50%	20.5%
למרות הרצון הטוב אין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה חזקה	23%	53%

בנוסף, מחצית מהחרדים במדגמנו תופסים את אחריות המוכנות כמוטלת על **האזרחים** עצמם, זאת לעומת 20.5% בלבד שציינו כן במדגם הכללי של יער ועמיתיו. זאת ועוד: במדגם הכללי,

למעלה ממצחית הנשאלים (53%) סבורים שאין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה חזקה; לעומת זאת, בקרב החרדים שבמחקרנו פחות מרבע (23%) חושבים כך.

II. ממצאי הראיונות

להלן ניתוח מסכם של ממצאי כל הראיונות. הניתוח כולל התייחסות של המרואיינים לנושאים השונים ולצד זה גם המלצות שנגזרו מתוך דבריהם וגם ציטוטים מדגימים כפי שהושמעו ע"י המרואיינים עצמם. רשימה מפורטת של המרואיינים ותפקידיהם מופיעה בנספח 3. ממצאי הראיונות סוכמו, בהתאם לתכניהם, בשמונה תחומים עיקריים, כמצויין בפרק **ב'**.

1. מודעות לצורך במוכנות

בעיית המודעות לצורך במוכנות למצבי חירום בכלל ולאסונות רעידת אדמה בפרט, בקרב הציבור החרדי היא כפולה: פערי המודעות קיימים הן אצל החרדים והן אצל הגורמים (הממשלתיים והמוניציפאליים) המופקדים על ההיערכות לחירום.

לגבי החרדים, ברור הוא שנושא החירום איננו נמצא בתודעה השוטפת, היום-יומית. כשמדובר במוכנות לרעידת אדמה אפשרית, חוסר המודעות אף גדול שבעתיים. יש נושאים רבים, בוערים יותר, גם קיומיים וגם רוחניים, שלהם יעדיפו להקדיש את זמנם. סדרי העדיפויות שלהם אינם משאירים זמן ללמידת דברים שבעיניהם אינם נתפסים כמיידים והכרחיים.

אך לא פחות מכך, גם לפקע"ר ולרח"ל ולשאר משרדי הממשלה הנוגעים בנושא חסרה המודעות וההבנה לצרכי הקהילה החרדית. לרוב האנשים הפועלים בתחומים אלו אין בכלל היכרות עם אורחות החיים, חיי הקהילה וערכי הקיום המובילים של הציבור החרדי. מדובר בתחומים שונים, ביניהם:

(1) מִדְרָג ערכים שונה מזה של העולם החילוני.

(2) חתך גילאים שונה מהציבור הכללי וכנגזרת מכך הערכות שונה.

(3) דאגה למצב הרוחני לפני הדאגה למצב הגופני/נפשי.

4) שיטות לימוד ומוסדות חינוך שונים לחלוטין.

בנוסף, האמונה האבסולוטית בבורא עולם יוצרת אצל האדם החרדי תחושת ביטחון וגורמת להרחקה והכחשה של ידיעות המתמקדות באיומים צפויים, בין אם מידי אדם או מידי הטבע. האמונה העמוקה שבעת צרה, גדולה ככל שתהייה, "ה' יעזור" ("גוט וויל קעלפֿען") – מהווה אצל האדם החרדי מקור ביטחון חשוב יותר מכל מה ש"המדינה" יכולה להציע.

חוסר המודעות לגבי כל אלו קיים במערך השלטון המרכזי הן בדרג קבלת ההחלטות והן בדרג הביצועי. במסגרות השלטון המקומי, ובעיקר בערים מעורבות כמו חיפה וירושלים, היבטים מסויימים של נושאים אלו מטופלים בחלקם.

הבנת דרכי החשיבה של הקהילה והבנת צרכי הקהילה – אלו יכולים להיעשות ע"י מקבלי ההחלטות רק בתהליך למידה ארוך ורציף. יש צורך בהקדשת זמן מיוחד לתהליכי למידה אלו.

דודי זילברשג: קשה להדאיג את הציבור החרדי בגלל שהם אמונים על ביטחון ואמונה. רק אחרי שמתנסים בחוויית חירום נעשים מודעים לצרכים בזמני חירום.

מיכי אלפר: מוכנות לחירום נתפסת כמיטרד. בהליך קבלת אישור בנייה, למשל, אף אחד לא חושב שהמקלט הוא לשעת חירום. זה פשוט עוד מקום לאיחסון או לשינה. והסברה בנושא לא קיימת.

דודי זילברשג: גם לחברה החרדית, כמו לחברה הכללית, יש הישענות חזקה על 'תרבות הסמוך'. אדרבא, בחברה החרדית היא נמצאת אף ביתר שאת. אלא שאצלם ה'סמוך' הוא על הקב"ה...

ציפי בורנשטיין: כל נושא חדש שיש צורך להעלותו לרמת מודעות גבוהה - צריך קודם לעבור אישור רבני ורק לאחריו לערוצי התקשורת החרדיים.

חיים וינגרטן: לרכז את כל הנוגעים בחירום עם רבנים ראשי ערים באוכלוסייה החרדית יחד עם פקע"ר ולדון בנושא מודעות הציבור להתנהלות בזמן חירום.

משה אדלר: הכנת תכנית לימודים מותאמת לציבור החרדי מגני ילדים ועד מבוגרים. יש במוסדות החינוך שעות שניתן להכניס תכניות ייעודיות. יש דברים שניתן להכניס בצורה עדינה בדגש על שכנוע שאנחנו מגיעים ממקום טוב ולא בכפייה.

ציפי בורנשטיין: העברת מסרים באמצעות הילדים אפקטיבית, ממחישה עם דוגמת בריאות השן שצלחה.

המלצות:

- 1) ייזום **שיח מוכנות לחירום** עוד לפני סיום תקופת הקורונה – ע"מ 'להכות בברזל בעודו חם'. אף כי השיח יהיה בדגש על רעידות אדמה, הסמיכות לתקופת הקורונה גם תדגים את האפשרות של אסונות בלתי-צפויים וגם תאפשר שימוש בתובנות ומסקנות שנולדו בקורונה אך יכולות להיות רלוונטיות לרעידות אדמה. היוזמה יכולה לבוא או מראשי רשויות, או מפקוד העורף. יצירת השיח יכולה להיעשות באמצעות זימון מובילי דעת קהל בקהילות ויצירת פלטפורמות רב-שיח בנושא, כמו שיחות זום או שיחות טלפון רבות משתתפים, או מפגשים פרונטליים בהם ישתתפו אנשי מקצוע מהתחום ויעלו את הנושא לדיונים משותפים. המזמינים צריכים לייצר תחושה אצל מובילי דעת קהל בקהילה שהשלטון "זקוק" להם תוך יצירת תחושת שותפות.
- 2) **פעילות חופש** ייעודית לילדים, נשים וגברים. יש מקום לנצל את חופשת הקיץ על מנת לקיים פעילויות בתחום ההיערכות לחירום. באופן מיוחד, יש מקום לפעילויות הווי ומשחקים, מותאמים לחברה החרדית, המדמים מצבי חירום, כולל רעידות אדמה. בפעילויות אלו ישתתפו הורים עם ילדיהם, כחלק מיצירת מודעות ומוכנות משפחתית.
- 3) **תכניות לימודיות** במוסדות החינוך. נושא המוכנות לרעידות אדמה חייב להיכנס לתכנית הלימודים במסגרות הנמוכות (ת"תים וישיבות קטנות). הדבר יתאפשר רק תוך תיאום והסכמה עם העומדים בראש המוסדות הללו. יש לתכנן תכניות אלו באופן דיפרנציאלי בהתאם לגיל ומין הילדים והזרם אליו משתייך המוסד החינוכי. דוגמא אופיינית היא קמפיין תאגיד המיחזור אל"ה⁵, שייצר תוכניות מותאמות למסגרות חינוכיות שונות. אותן מסגרות שהשתתפו זכו במענקים והילדים שהשתתפו קיבלו פרסים.

⁵ ראו: <https://ela.org.il/education.html>

2. העברת מידע בציבור החרדי

הנגשת מידע בכלל, ולשעת חרום בפרט, בציבור החרדי, נעשית באופן שונה מהותית מאשר בציבור הכללי.

חלק נכבד מציבור החרדים בישראל – כמחצית מבין בני ה-20 ומעלה (כהנר ומלאך, 2019) – מנותק לחלוטין מכל אמצעי מקוון. במרבית הבתים אין טלוויזיה. במידה ויש חיבור לאינטרנט, ברוב המקרים יש סינון. לכן העידכון בחדשות אינו און ליין. קורה ומידע מועבר באופן חלקי ו/או אחרי זמן משמעותי ע"י אנשים אשר להם יש חיבור מקוון או באמצעי אקראי. המידע מועבר לעיתים בתוספת אמוציות, סיפורים או הפחתת/הגזמת מידע.

כפועל יוצא יש ציבור רחב שאינו מקבל מידע באופן קונקרטי, אמין ומדויק. במקרה של רעידת אדמה – הצורך בהעברת מידע דחוף ומיידי לציבור הוא קריטי. נזכיר כי בממצאי השאלון התגלה שרק **העיתונות המקומית** (החרדית) **ועלוני הפרסום** צוינו כאמצעים המתאימים להפצת מידע במצב חירום; אתרים מקוונים ועיתונות מקוונת הוערכו כהכי פחות מתאימים. הנגישות המוגבלת לאמצעים מקוונים מחייבת מציאת חלופות. בשוטף ובענייני חולין, צריכת המידע נעשית, אכן, בעיקר ע"י עלונים (כאלו המוכנסים לתיבות הדואר בבתים) ומקומונים איזוריים המיועדים לפרסום ושיווק, אך שם אין את המידע הנדרש להיערכות בחירום.

טכניקה אחרת של הפצת מידע התגלתה בתקופת הקורונה: משרד הבריאות השתמש במספר מקרים ברכבים שעליהם מחוברת מערכת כריזה. הדבר נעשה במיוחד בריכוזים גבוהים של תושבים חרדים. זהו אמצעי שיש לשקול בזהירות את התאמתו למצב חירום מסוג רעידת אדמה (לרוב משמשים רכבים אלו להכרזה על לוויזות; בצד היעילות היחסית, השיטה גרמה לעיתים לזילות ההנחיות). נזכיר שמחקר עדכני, שבוצע אף הוא בתקופת מגיפת הקורונה, מצא יתרון ברור להפצת מידע באמצעות כריזה, ובמיוחד בשפת האידיש, בשכונות מסוימות בירושלים ובבני-ברק (קלעג'י, בראון-לבינסון, אבו-כף, 2020)

עוד בתקופה הקורונה, נמצא כי חלק מן החרדים לא נענו מיידית להוראות משרד הבריאות. ורק לאחר מספר ימים, בהם הושמצו קשות קהלים אשר אמונים על קבלת הוראות מגבוה

וציות מלא, הבינו שיש צורך בהנגשת המידע. נערכה פנייה טלפונית במספר שפות תואמות (בעיקר יידיש!) והוגש המידע הקריטי. בנוסף, נערכו פגישות יזומות מול רבני קהילות בהם ניתן מידע רלוונטי כדי להפעיל סמכות רבנית שהיא הסמכות הראשונה לה כפופים ונענים כל בני הציבור החרדי.

הקושי בהנגשת מידע בציבור החרדי מקבל בימים אלו הדגמה נוספת: חלק גדול מהציבור הזה, שהיו בעלי משרות ועבדו לפני פרוץ הקורונה, לא ידע איך להגיש את הבקשות לקבלת פיצוי אבטלה, (חל"ת). כך גם לגבי בעלי העסקים הקטנים בציבור החרדי אשר נסגרו ובעליהם נשארו עם חובות כבדים ללא ידע או סיוע בנושא. גם במקרה של רעידת אדמה צפוי שלב השיקום שבו יהיה צורך דחוף באינטראקציות עם משרדי ממשלה. גם כאן חשוב ש'העסקנים' החרדים יוכלו להעביר את ההנחיות של הממשלה והחלטות משרד האוצר ומשרדים אחרים לציבור החרדי.

דוגמאות אלה ממחישות ביתר שאת את הצרכים הייחודיים של החברה החרדית בעת חירום. כחלק מפעולות המוכנות לקראת רעידת אדמה חזקה יש לקחת מאפיינים אלו של החברה החרדית בחשבון על מנת לייצר הסברה אפקטיבית המותאמת למאפייני אוכלוסייה זו.

חיים נוגלבלט: יש חשיבות לקיים פורום ראשי ערים ומועצות חרדיים, כולל חברי מועצה חרדיים בישובים מעורבים. בנושא חירום אין פוליטיקה; חשוב שידברו כולם בשפה אחת.

דודי זילברשלג: רצוי שיהיה גוף מנהלתי שיטפל בכל נושאי החירום בקהילה החרדית.

חיים נוגלבלט: תשומת לב לפלגים בתוך האוכלוסייה החרדית – כאלה שחשופים למדיה/אתרים חרדיים בלבד, או – כמו בבני ברק למשל – שיש אחוז גדול שמנותקים ממדיה בכלל!

ציפי בורנשטיין: מחסור בזמן והלחץ היום-יומי גורמים לחוסר נכונות להיערכות. לכן רצוי להגיע פיזית לכל בית ובית, לעבור ממשפחה למשפחה, לטובת ההסברה.

המלצות:

1) חובה להכין, עוד בשגרה, **צוות חירום** מתוך הקהילות, או **איש קשר** לכל קהילה. יש לבחור איש קשר שיוכל לקבל מידע ולהעביר אותו בצורה יעילה לרב הקהילה ולגורמי הסמכות בקהילה. בזמן אמת יזומנו כל אנשי הקשר ויתודרכו בהתאם, ע"י צוותי הבריאות, פקע"ר משטרה וכו', תוך יצירת תחושה אצל מובילי דעת הקהל בקהילה שהשלטון "זקוק" להם תוך יצירת תחושת שותפות.

a. הראשונים שזיהו זאת בציבור החרדי הם קופות החולים: כיום כל קופת חולים מחזיקה מתאמי קשרי קהילה בכל עיר ואיזור וכולם כפופים למנהל המגזר החרדי בקופה. קופות החולים השכילו להבין שצריך לדבר עם האוכלוסייה החרדית בשפתם, דבר שהוכיח את עצמו ביעילות ובהנגשת הרפואה והקופות לציבור החרדי.

b. בדומה, גם רשויות מקומיות חייבות לקחת יזמה זו על עצמן.

2) יצירת **חומר הסברה ולמידה** כתוב ומצולם, **מותאם במיוחד** לאוכלוסייה החרדית, הוא כלי חיוני ביותר על מנת להעלות את מודעות האוכלוסייה החרדית לרעידות אדמה ולקדם את מוכנותה. חומרים אלו ישמשו את הציבור גם בשנים הבאות כאשר יהיה צורך להעביר הנחיות לציבור והסברה בשעת חירום. בנוסף, יש לערוך מעת לעת מפגשים לעידכון, בהם יועברו מסרים מעודכנים ומעקב על הנעשה ועל המוכנות של הציבור. כל זאת, כמובן, תוך הידברות נכונה והישענות על אנשי הקשר.

3) הדרך ליצירת חיבור אפקטיבי בין כלל אירגוני החירום והסיוע החרדיים הוא ע"י יצירת **"קבינט חירום חרדי"** כדי להיעזר בהם בסיוע לציבור החרדי. מניסיון, האירגונים האלו מוכנים לעזור, אך חשוב לתת להם את הגב ואת המידע ולהכניס אותם כחלק מהמערכה כדי שהם יהיו מההתחלה במוקד הכוח, מיד עם תחילת משבר או אירוע חירום.

4) פרסום הנחיות מותאם לציבור החרדי באמצעות **שלטי חוצות, המקומונים והעיתונים המופצים חינם** בריכוזים החרדיים ובשפות השונות (בעיקר יידיש!) ועם **חתימתם של**

הרבנים – כל זאת כדי שהציבור יקבל את ההנחיות ויבין שהרבנים הם שמבקשים ומאשרים זאת (כדוגמה, הדרישה להפסיק תפילה במניין, שזה בדמו ובנפשו של הציבור החרדי). הרבנים מצידם יקבלו את כל החומר על ידי העסקנים הנבחרים שיעודכנו על חומרת המצב ע"י הקבינט החרדי ופיקוד העורף.

(5) הכשרת **מטפלים מיוחדים** בגופי הרווחה והסיוע ובין עובדי העירייה, שיהיו מופקדים על טיפול, שיקום וסיוע של אחרי-משבר למשפחות החרדיות. למשל, מעקב אחר משפחות ברוכות ילדים אשר מקור פרנסתם נעצר ונשארו בלי לחם בבית, משפחות ברוכות ילדים אשר ההורים היו איתם במשך ימים רבים ביחד וההורים צריכים סיוע נפשי, או להפך – הילדים.

(6) הקמת **קו מידע טלפוני** המוזן בכל מספרי הטלפונים ה'כשרים' ומעודכן באופן שוטף מול רשתות התקשורת הטלפונית הכלליות ובו יוצאו הודעות רשמיות שיועברו באופן אחיד לכל הנמענים.

(7) על אף ההסתייגות משימוש בילדים כ"מחנכים להורים", ישנה אפשרות להעברת **מידע כתוב דרך מוסדות החינוך**, דבר שכן נתפס אצל ההורים כמשהו רציני יותר, תוך מתן הדרכה ע"י מנהלי המוסדות להורי הילדים.

<p>דודי זילברשלג: מידע המועבר במוסדות החינוך הוא בעל השפעה על כל המשפחה</p> <p>ציפי ברונשטיין: האמא בקהילה החרדית היא דמות מפתח דרכה אפשר להעביר מסרים לבני הבית.</p> <p>חיים וינגרטן: הסברה נכונה ומותאמת יכולה להציל חיים.</p> <p>דודי זילברשלג: הנגשת המידע של חירום כפיקוח נפש.</p> <p>יאיר זילברמן: יש צורך להפיק חוברת מידע והסברה להתנהלות בשכונות צפופות בזמן חירום כדי להציל חיים.</p>
--

*

3. תפקיד הרבנים והאדמו"רים בחירום

תפקיד הרבנים בזמן חירום הינו קריטי ומשמעותי. רוב הציבור החרדי מבטל את דעתו בפני דעת הרבנים וממושמע באופן כמעט אבסולוטי לדעתם, יותר מאשר לדעת מומחי חירום. על כן יש צורך בפתיחת ערוץ מול הרבנים עם אנשי קשר מתאימים אשר יעבירו את המידע המדוייק לרבנים ע"י אנשי המקצוע, כפי שהוזכר לעיל.

שיתוף פעולה מעין זה יוכיח את עצמו באופן מיידי במידה ויבחן בזמן אמת, למשל בתרחיש פינוי שהוא תרחיש אפשרי במקרה רעידת אדמה (כמו גם במקרי התקפות טילים): קהילה שמנהיגה יקבל את המידע המקצועי בזמן אמת ויבין את הצורך המיידי בפינוי ינחה את בני קהילתו להתפנות והנחייה זו תתבצע במהירות ובמקצועיות רבה מאוד⁶.

מיכי אלפר: הרב הוא זה שמחליט בכל מה שקשור לדת וההתנהלות הקהילתית ובזמן חירום.

יצחק רייך: יש צורך להקים צוות חרדי בתוך פקע"ר שידע לתקשר עם רבנים מקבלי החלטות בציבור. לא שפקע"ר נגד חרדים אבל צריך מישהו שידבר את השפה ויבין את הרגישויות ותתי-תרבות.

משה אדלר: תחלופת מפקדים בפקע"ר גורמת לזה שאין רצף שת"פ עם רבנים ומובילי דעה חרדים. אין משהו מוגדר ומוסדר לגבי קשר עם רבנים בנושא חירום.

יאיר זילברמן: העברת מידע על מוכנות לשעת חירום באמצעות רבנים כתוספת תוכן באירועי תרבות חרדיים.

חיים נוגלבלט: הציבור החרדי יעדיף לשת"פ עם הרשות המקומית מאשר עם הגופים הממסדיים. יעזור לכך עבודה מול הרב השכונתי/קהילתי.

חיים וינגרטן: הצגת נושאי החירום בפני הרבנים כפיקוח נפש.

⁶ במהלך מלחמת לבנון השנייה, היה מקרה של נפילת טיל בחיפה באיזור שבין רח' ליאון בלום לרח' גאולה (הסמוך לשכונת ויזניץ' החרדית). האדמו"ר מסערט-ויז'ניץ הנחה לפנות את הקהילה – ותוך ארבע שעות כל השכונה התפנתה לאיזור המרכז, באופן מאורגן ומסודר.

המלצות:

- (1) התייחסות לרבנים ואדמו"רים כגורמי הסמכות העליונה בכל קהילה – לצורך 'הורדת' הנחיות מטעם רשויות החירום המקצועיות.
- (2) יצירת נוהלים ברורים לקשר ישיר בין גורמי החירום לבין הרבנים.
- (3) עקב גילאי רבנים ותחלופות כח-אדם תכופות בפקע"ר וברשויות – יש צורך בתרגולים תקופתיים של השימוש בקשר זה.

*

4. מוכנות פיזית בקהילות החרדיות, מקלטים, מיגון דירות וכדומה

אין היום כמעט אף בית חרדי שיש לו את העֶרְכָּה המומלצת ע"י פקע"ר שתהיה בכל בית למצב חירום. בנוסף אין כמעט אף בית חרדי שיש בו מקלט רדיו. רוב בניני המגורים החרדיים בערים הוותיקות אינם עמידים בפני רעידות אדמה.

בערים ישנות, כמו בני ברק והשכונות החרדיות הוותיקות בירושלים, אין ממ"דים והבניינים אינם עומדים בתקנים. בנוסף, בישובים חרדיים יש הבדל בין דירות חדשות לבין בניינים ישנים. בבניינים חדשים יש מקלטים וממ"דים אולם בשכונות ותיקות יש רק מקלטים ציבוריים.

בבניינים בהם יש מקלטים משותפים לכל הדיירים תהיה בעייה 'אָמוֹנִית' של ישיבה מעורבת של גברים ונשים, במיוחד אם יהיה צורך בישיבה ממושכת. נזכיר את הממצא החמור שעלה מתוך השאלון לגבי השאלה: "האם למשפחתך יש פתרון חלופי לנושא כניסה למקלט מעורב

(גברים/נשים) בעת אזעקה?" – 80 אחוזים מכלל הנשאלים ענו כי אין להם פתרון כזה!

חייבים לתת את הדעת על כך שישנן הרבה חריגות בנייה רלוונטיות לזמן חירום שלא מדווחות. לדוגמא, בשכונה מסויימת יכול להיווצר מצב שלפי רישומי משרד הפנים מופיעים 28 דיירים בבניין מסויים, כאשר בפועל יהיו 50 דיירים. במקרה של רעידת אדמה ומאמץ לזיהוי נעדרים זהו פוטנציאל לסיבוך רציני.

בעיה מיוחדת קיימת ברוב המבנים של מוסדות החינוך ('חיידערים', 'ת"תים', 'ישיבות', 'כוללים').
לרוב אלו נמצאים במבנים שלא יועדו מלכתחילה לשמש כמבנים ציבוריים ולכן אין בהם סידורי
מיגון הולמים ואף לא שילוט ראוי.

משה אדלר: אני לא מכיר משפחות חרדיות שמוכן אצלם בבית ערכת
חירום של מים קופסאות שימורים טרנזיסטור וכדומה.
חיים נוגלבלט: אם נצטרך לתת מענה בחירום, המקלט ייתן מענה
לשתי משפחות ולשאר לא יהיה מקום.
משה אדלר: לא נראה שמשפחות חרדיות יכנסו לממ"ק גברים ונשים
יחד.
חיים נוגלבלט: הציבור החרדי לא מודע לנחיצות במיגון החדרים
לשע"ח. לחלק גדול מהציבור יש גנרטורים שמשמשים אותם לשבתות
ומועדים. נושא זה יהיה דווקא חוזקה בשעת חירום.
חיים נוגלבלט: מוסדות החינוך במיוחד סובלים מפער גדול מאוד
בנושא מיגון.
מיכי אלפר: אין שילוט במבנים מוסדיים. רשויות דורשות ועורכות
ביקורות בנושא, אך ללא תקצוב הנושא נשאר מוזנח.

המלצות:

- (1) בחינה יסודית של מבנים בשכונות ישנות לגבי **תקני רעידות אדמה**.
- (2) בחינה יסודית של **מוסדות החינוך** לסוגיהם, בהיבט של מיגון ופינוי. (את שתי
הבדיקות הללו – באמצעות פקע"ר? -- יש לבצע תוך רגישות לתגובת התושבים
החרדים במקום!)
- (3) בחינת אפשרויות היתרי בניית **חדרים ממוגנים משפחתיים** בבניינים בהם אינם
קיימים.
- (4) שימוש שכיח וקבוע, בבניינים המיועדים למשפחות חרדיות, **במקלט קומתי**
(כחלופה למקלט מעורב עבור כל דיירי הבניין).

5) הנגשת מידע על הצורך **בערכת החירום** המומלצת. ניתן לנצל את תקופת

הקורונה על מנת לצאת **בקמפיין** בעניין זה.

*

5. התנדבות ועזרה הדדית

התנדבות, גמילות חסדים ועזרה הדדית הינם אבני יסוד באורח החיים החרדי. אלה יכולים להפוך למשאב אדיר במקרה של רעידת אדמה או בתקופת חירום.

מערך החסד והעזרה ההדדית בציבור החרדי פועל בשיעורים גבוהים מאד משמעותית בהשוואה לכלל האוכלוסייה. ערכי סיוע לחלש ועזרה הדדית הינם ערכים מקודשים במגזר. מעשי החסד נעשים לעיתים גם על חשבון ערכים אחרים. גופי החסד והסיוע הם רבים, אך אינם מאוגדים ומסונכרנים ולעיתים גם המעוניינים להתנדב אינם יודעים למי וכיצד לפנות. יתר על כן: במקרים מסויימים, בעיקר בתקופות שגרה, עשויה הקריאה מצד הרשויות "החיצוניות" להתגייס ל"התנדבות לצוותי חירום" להתפרש בקרב הגברים החרדים כמקור לביטול תורה ולירידה רוחנית. מנגד, בעיתות חירום ניתן להגיע לעבודת צוות וליצירת מעטפת חירום כוללת המבוססת על התנדבות למען הקהילה ולמען הצלת חיים.

בתקופת התפשטות נגיף הקורונה התגלו צרכים רבים שלא היה להם מענה – כמו יצירת אפשרות טבילת נשים במקווה לאלו החולות או הנושאות את הנגיף; שינוע חולים שהבריאן; סיוע במזון ותרופות למבודדים וחולים ועוד. קמו ארגונים חדשים ורוכזו משאבים בארגונים קיימים עבור טיפול באירועים חריגים כגון אלו לזמן חירום. גם ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים התגייסו לטובת המאמץ. היקף החסד צבר תאוצה ונעשו מאמצים רבים לפתרון בעיות בזמן אמת. בפעולות המוכנות לרעידת אדמה יש להביא בחשבון צרכים ייחודיים כאלו, אשר יעלו ביתר שאת בעת חירום, ובטח לא להתעלם מהם לבל יהפכו לבעיות חדשות ומסובכות בתנאים מורכבים ממילא.

משה אדלר: יש צורך לקבוע תשתית טובה של מתנדבים לחירום. גם ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים עם מנהל טוב הינם כוח אדיר.

שמואל קלמי: ברגע שקורה משהו, החרדים מיד מתנדבים ומגייסים משאבים. כאן העזרה הופכת למאורגנת. הסיוע האזרחי אם יקרה אירוע יהיה מבוסס מאד, נותנים אחד לשני, נרתמים ומתנדבים וזה הרבה יותר חזק מאשר בתל אביב לדוגמא.

מיכי אלפר: סיוע הדדי הוא מאפיין עיקרי באוכלוסייה. בעת צרה לא נשאר חבר בקהילה ללא עזרה.

משה אדלר: ככל שיהיו יותר אזרחים שידעו להגיש עזרה ראשונה ולהתנהל בחירום נוכל להציל יותר חיים.

דודי זילברשג: האוכלוסייה החרדית אולי לא מוכנה לחירום, אבל בגלל ריבוי מתנדבים אנשיה יקבלו את הסיוע הראשוני המהיר ביותר מכלל האוכלוסייה.

חיים וינגרטן: להכין שגרירי חירום (בעיקר מתנדבי חירום) שיגיעו לבתי רבנים ויסבירו להם את חשיבות ההתנהלות בזמן חרום בכל בית.

משה אדלר: ארגונים חרדיים יכולים להוות גשר בין פקע"ר לציבור החרדי. לדוגמא פרשיית רמדיה שהתפוצצה בליל שבת.

המלצות:

- 1) בזמן חירום יש ליצור **מוקד מאוחד**, כדוגמת מוקד 106 עירוני, שמקבל פניות **מכל גופי ההתנדבות** וגם ממתנדבים פרטניים, ויודע לנתב לארגוני המתנדבים כל אחד בתחומו, לפרסמו שניתן להתקשר אליו בכל דרישה ובקשה. המוקד יידע לזהות כפל בקשות וכדומה.
- 2) להעלות בכל קהילה חרדית **קמפיין התנדבותי לחירום** ועידוד הצטרפות של ארגוני חסד נוספים.
- 3) ליצור **שיח וחינוך** לחשיבות ההתנדבות **בחירום** במגוון תחומי הסיוע.
- 4) להנגיש באמצעי התקשורת הרלוונטיים **אפשרות להצטרפות** למעגלי התנדבות בהתאם לבחינת יכולות וועדת השמה.
- 5) לפתח **מערך אימון והדרכה** למתנדבים בנושאי חירום (עזרה ראשונה, פינוי, הסברה).

6. מאפייני קהילה חרדית עם משמעות מיוחדת לחירום.

לקהילות החרדיות ישנם מספר מאפיינים סוציולוגיים ותרבותיים שהינם בעלי משמעות ישירה והשלכות מעשיות על התנהגות בחירום. בין המאפיינים האלו: תעסוקת הנשים החרדיות; רמת החיים הנמוכה; ההתייחסות לשבת ומועדי קודש והחשש מביטול תורה.

שמואל קלמי: אצל אחוז גדול בציבור החרדי הגברים יושבים בכלל והנשים עובדות. לכן בשעת חירום הן תהיינה בבית ויהיה מחסור בכח אדם בעיריות ובמועצות (בערים הדתיות) שרוב העובדות שם הן נשים.

חיים נוגלבלט: אוכלוסייה במצב סוציו-אקונומי נמוך שחיים כל יום כל היום במתח איך להאכיל ולכלכל את המשפחה אין להם זמן לחשוב על חירום וכך הם יותר פגיעים.

יאיר זילברמן: נקודות ייחודיות בציבור החרדי שצריכות להילקח בחשבון בזמן חירום, שבתות ומועדי ישראל, רמה סוציו-אקונומית נמוכה, הנהגת אדמו"רים ורבנים, בידול, משפחות ברוכות ילדים, וסיוע הדדי.

חיים נוגלבלט: בציבור החרדי ההכנות לקראת שבת יותר חשובות מההכנות לחירום. יש צורך לבניית מודל הכנת אוכלוסייה לחירום בשבתות ומועדי ישראל.

חיים וינגרטן: לאור התנסות בעבר – צורך לייצר התנהלות מוסדרת לחירום בימי שבת וחג ככורח המציאות.

חיים נוגלבלט: ביטול תורה – במלחמת המפרץ הורים בבני-ברק המשיכו לשלוח את הילדים למוסדות החינוך גם כשנפלו טילים ברמת-גן הסמוכה. אנחנו לא יודעים איך להתמודד עם נושא זה בחירום.

חיים נוגלבלט: יש צורך לתת את הדעת לקבוצה גדולה שתתנהל 'שהכל משמים' ו'השם יעזור' ו'אין צורך להיכנס לפאניקה' ו'הקב"ה ישמור עלינו' – גם במצבים החמורים ביותר.

מאפיינים עיקריים:

(1) שיעור תעסוקה גבוה של נשים בשירות הציבורי והעירוני. ברשויות המקומיות

החרדיות, יש אחוז גבוה של נשים וזאת מאחר ורוב הגברים נמצאים ב'כולל'. בזמן

חירום הנשים תיאלצנה להתפנות לטיפול במשפחה וייווצר מחסור בכוח אדם

בעיריות.

(2) **נשים חרדיות שעובדות בהיי-טק ומקום עבודתן לא בעיר מגוריהן.** זהו סקטור

גדול בתוך כל קהילה חרדית כיום. דוגמא אופיינית הן נשים ירושלמיות שעובדות בבני ברק או בגוש דן ויוצאות בוקר-בוקר באוטובוסים לעבודתן. במקרה חירום ללא התראה מוקדמת לא יהיה מי שייקח אחריות על ילדיהן במשך שעות ארוכות.

(3) **מצב סוציו-אקונומי נמוך.** רמת המחיה וגובה הכנסות הממוצע באוכלוסייה החרדית

הינם הרבה מתחת להכנסה הממוצעת במשק. נושא הפרנסה מהווה עול כבד בסדר היום של המשפחות החרדיות, מטריד וגובה מחירים. מצב זה גורם לחוסר פנייות להתייחסות לנושאים נוספים. בזמן חירום, כמו שקרה בתקופת הקורונה, ההתמודדות מתעצמת מחוסר תקציב וריבוי הוצאות. משפחות נאלצות להיעזר, מחוסר ברירה, בארגוני חסד המחלקים מזון. בנוסף חייבים להתייחס לנושא צפיפות הדיור בציבור החרדי – כמכפלה של קוטן הדירות וריבוי הנפשות, בעיקר ילדים – מכפלה שמקשה עוד יותר את הסתגרות בבתים לתקופה ממושכת ומגדילה לאין-שיעור את הסיכון במקרה של רעידת אדמה.

(4) **שבתות ומועדים.** השבת ומועדי הקודש הינם ערך מקודש שאינו נתון לפרצה. מי

שנתפס כמביע זילות – מודר. שבת היא אחת המצוות הבוחנות את מידת יהדותו של שומר המצוות. מנגד, קיימות הלכות 'פיקוח נפש' וכן 'ונשמרתם לנפשותיכם'. רבים בתוך הציבור החרדי אינם מודעים לגמרי למשמעות המעשית של הלכות אלו ועלולים להגיע לסיכון חיי אדם. בנוגע להלכות שבת, על פי רוב לא מסתמכים על רבנים וראשי קהילות ברמה הארצית, אלא נשמעים להוראת רבני הקהילות המקומיות. נזכיר ממצא בולט שהתגלה בתשובות לשאלון ביחס לשאלה: "האם ידועה לך דרך הפעולה ומה מותר ומה אסור לעשות בעת אסון בשבתות וחגי ישראל?" – קרוב למחצית מהנשאלים השיבו בשלילה על שאלה זו.

(5) **ביטול תורה.** בדומה לחילול שבת, גם ביטול תורה נחשב לאיסור חמור, אפילו בזמני

חירום. הדבר נכון הן לגבי פעילויות הכנה והיערכות עוד בתקופות שגרה (כפי שהוזכר לעיל בעניין הקריאה מצד הרשויות להתגייס להתנדבות לצוותי חירום), אך

גם בכל הנוגע לפעילות בשעת חירום שבאה במקום, או על חשבון, לימוד תורה. דומה שמי שאינו מכיר מקרוב את עולמם של החרדים (אותם כינה חוקר החברה החרדית מנחם פרידמן בשם 'חברת הלומדים'; פרידמן, 1991) אינו יכול לרדת לעומק המשמעות והקריטיות שיש לנושא לימוד התורה – ב'חיידערים' (המכונים 'תלמוד-תורה'), בישיבות למיניהן, בכללים ובבתי המדרש – בימי חול, בשבתות וחגים, בכל ימי (ולילות) השנה.

המלצות

- 1) בתחום **תעסוקת הנשים בשירות הציבורי והעירוני**: לייחד כוח אדם מיוחד, כמו עובדות שיצאו לפנסיה או גברים שאינם מועסקים, ע"מ לאייש בחירום את התפקידים שיתפנו. כדי שמחליפים אלו יוכלו לתת מענה איכותי יש צורך בתרגולים מוקדמים.
- 2) בתחום **עובדות ההיי-טק מחוץ לעיר מגוריהן**: יצירת מסגרות חירום בכל קהילה כזו, לשם יגיעו הילדים עד להגעה מסודרת של ההורים, בכדי לא להגיע למקרי חירום נוספים.
- 3) בתחום **המצב הסוציו-אקונומי**: כאן חורגות ההמלצות ממסגרת דו"ח זה. הן נוגעות באופן כללי בהעלאת רמת החיים של הציבור החרדי, בהעלאת שיעור התעסוקה ובשיפור תנאי הדיור. ההמלצה המעשית העיקרית היא ליצירת מודעות מוגברת למאפיין זה בקרב אנשי אירגוני החירום למיניהם.
- 4) בנושא **שבתות ומועדים**:
 - א. יש להדגיש את הצורך בלמידה רחבה ומוקדמת של הנושא באמצעות הרבנים.
 - ב. יש להפיק מערכת מדוייקת של כללי התנהלות בחירום בשבתות וחגים, בה יפורטו הפעולות המותרות ושאינן מותרות.
 - ג. יש להקים פורום מורחב של רבני קהילות שיוכלו לתקשר ולהתייעץ ביניהם בנושא זה בעיתות חירום.

5) בנושא **ביטול תורה**: כמו בנושא השבת, גם כאן המפתח להרשאה של ביטול תורה לצורך (או מפאת) מצב חירום הוא בידי הרבנים וגדולי התורה. חשיבות מיוחדת קיימת כאן לחשיפת העוסקים בחירום (החילונים שבהם) **להבנת המושג** ומשמעותו בעולם החרדי.

*

7. פינוי המוני

במצבי חירום מסויימים (כמו רעידת אדמה מאסיבית, התקפת טילים מרוכזת על שטח גדול, או אסון אקולוגי-זיהומי שמסכן חיי אדם) עשוי להתעורר צורך בפינוי המוני של קהילות שלמות. קשה לומר שקיימת תכנית ארצית בנושא זה ובוודאי לא תכנית ספציפית לאוכלוסייה החרדית. דווקא ריבוי עמותות החסד בקהילות החרדיות עשוי להיות גורם מסייע בפינוי מהיר ואפקטיבי -- ובתנאי שאלו יפעלו בתיאום מול הרשויות ויהיו מאומנים בפעילויות הקשורות בפינוי שכזה.

מיכי אלפר: אין תכניות קהילתיות לפינוי אוכלוסייה בשעת חירום.

דודי זילברשלג: פינוי בזמן חירום הינו משפחתי ולא קהילתי.

יאיר זילברמן: אין תכנית פינוי המונים בעיר. יש אפשרות פינוי רק לקשישים בודדים וחסרי ישע למבני העירייה. זה כולל את כל המגזרים, לאו דווקא חרדים. ההתנהלות בחירום שווה לכל המגזרים.

המלצות:

- 1) יש צורך **בתרגול והערכות** מתאימה.
- 2) יש לפתח **נוהל פינוי** מדוייק כדי לא לגרום לכאוס וגרימת מקרי חירום נגררים.
- 3) כמו בנושאים האחרים -- גם כאן גורמי המפתח להישמעות וציות מצד הציבור יהיו **רבני ואדמו"רי** הקהילות.

*

8. הצעות ייעול ופתרונות טכנולוגיים

יצחק רייך: יש לדאוג להתחברות פקע"ר בצורה מקצועית למערכות האזעקה הקהילתיות המודיעות על כניסת שבת ומועדי ישראל. אם תהיה, למשל, פגיעת טיל בשבת יהיה קושי בהעברת הנחיות לאוכלוסייה שומרת שבת.

דודי זילברשלג: רצוי למנות קצין ביטחון בכל קהילה חרדית. לדוגמא במשבר הקורונה, זק"א תיווכו למשרד הבריאות איש קשר בכל קהילה לסייע בחקירות האפידמיולוגיות.

משה אדלר: רכש של המדינה של טרנזיסטורים שיהיה במל"ח. כשיחלקו מים יוסיפו לזה גם רדיו. אין כיום כמעט בתים שיש בהם מכשיר זה.

ציפי בורנשטיין: אין עיסוק יומיומי בנושא החירום, לכן ממליצה לערוך "שבוע מודעות".

פרק ד – דיון ומסקנות

האוכלוסייה החרדית בישראל מאופיינת בגידול מהיר, במגורים צפופים ובאורח חיים מובחן ומתבדל מהאוכלוסייה הכללית – הכולל נפרדות במוסדות החינוך, ניתוק מהתקשורת הכללית וקהילתיות רבה. במדינת ישראל בה קיים סיכון ממשי מפני התרחשות רעידת אדמה חזקה ישנו צורך משמעותי בשיפור מוכנות האוכלוסייה לרעידת אדמה. עם זאת, בהינתן מאפייני האוכלוסייה החרדית ניכר כי הכנת אוכלוסייה זו שונה במהותה מהכנת האוכלוסייה הכללית בישראל, ועל מנת לשפר את סיכויי שיתוף הפעולה של הציבור עם פעולות המוכנות הנדרשות יש להתייחס אל מאפיינים אלו באופן נפרד.

מטרת מחקר זה הינה לבחון את תפיסות המוכנות לרעידות אדמה והגורמים הקשורים לה בקרב חרדים בישראל, על מנת לייצר "תמונת מצב" למקבלי החלטות בבואם לקדם את מוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידת אדמה (ולמצבי חירום בכלל). ממצאי המחקר, הן הכמותניים (מניתוח שאלוני הסקר) והן האיכותניים (שהופקו מראיונות העומק), מעלים כי בקרב האוכלוסייה החרדית ישנה בעיית ניהול מצבי חירום במובן הלאומי הרחב והדבר משפיע על אי-המודעות ואי-המוכנות של הציבור עצמו.

ממצאי המחקר הנוכחי מאופיינים בסוג מסויים של קיטוב: מחד, תפיסת סיכון נמוכה באשר לסיכוי לרעידת אדמה, חוסר בידע כיצד לנהוג ברעידת אדמה וכיצד להתכונן אליה וכן תחושת מסוגלות נמוכה יחסית ברמה האישית. ומנגד, הסתמכות חזקה על המבנה הקהילתי ועל משאבי הסיוע והתמיכה הפנימיים.

הממצאים הכמותניים, מתוך שאלון שעליו ענו מאות מחברי הקהילות החרדיות ברחבי הארץ, מצביעים, קודם כל, על כך שתפיסת הסיכון בקרב האוכלוסייה החרדית להתרחשות רעידת אדמה או להיפגעות אישית ממנה הם נמוכים ביותר: 16 אחוזים בלבד מייחסים סיכוי גבוה או גבוה מאד לכך. נתונים אלו דומים למדי (אם כי מעט גבוהים יותר...) לנתונים מקבילים לגבי האוכלוסייה הכללית (עפ"י יער ועמיתיו, 2015). מבחינת מידת המוכנות לרעידת אדמה, נרשמו ערכים נמוכים-בינוניים (ואף מעט נמוכים יותר מאשר מידת המוכנות להתקפת טילים).

בנוסף, רק כרבע (27%) מן המשיבים מרגישים כי הם ובני משפחתם **מסוגלים להתמודד** היטב עם מצב חירום קיצוני מסוג רעידת אדמה (דומה לאוכלוסייה הכללית במחקרם של יער ועמיתיו, 2015).

במקביל, הממצאים מצביעים באופן ברור על כך שרוב החרדים תופסים את קהילותיהם כ"חזקות ומגובשות" (60% סברו כך במידה גבוהה) וכי קהילתם תחוש לסייע לחבריה בעת הצורך (70% חשים כך במידה גבוהה). בנוסף, מחצית (50%) מן החרדים מכירים בכך (במידה רבה ורבה מאד) שהאחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת בעיקר עליהם עצמם ("על האזרחים"). זהו שיעור הגדול פי שניים (!) משיעור הסבורים כך באוכלוסייה הכללית.

כאשר מדובר על פנייה יזומה לסייע, מעבר לדקות או לשעות הראשונות של האסון: על השאלה **"אל מי תפנה לקבלת סיוע בחירום?"** – ציינו קרוב ל-60 אחוזים כי יפנו קודם כל אל ארגוני ההצלה. ועדיין, כמחצית מהנשאלים החרדים דיווחו, במקביל, כי פנייתם העיקרית תהיה אל בני משפחה. הדבר נובע בין השאר מההבנה, אצל חלק מן החרדים, שכוחות ההצלה אינם כל-יכולים במצב של רעידת אדמה חזקה – כפי שניתן להסיק מכך שכרבע מהמשיבים תמכו בהערכה ש"למרות הרצון הטוב אין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה חזקה" (ונזכיר שבקרב האוכלוסייה הכללית שיעור המעריכים באופן דומה את אי-יכולתם של כוחות ההצלה היה גבוה יותר – למעלה ממחצית!).

בצד האבחנה, הראוייה לציון, הקיימת אצל המשיבים בין ה'מגיבים הראשונים' (First Responders) במקרה של רעידת אדמה לבין גורמי ההצלה המקצועיים וכן ההכרה לגבי מוגבלותם היחסית של כוחות ההצלה, ברי הוא שמרכיב ההון החברתי (Social Capital) מהווה גורם מרכזי בקהילות החרדיות, כפי שאכן נטען ע"י חוקרים רבים (מלחי, 2013; 2016; צ'רניחובסקי ושרוני, 2015; Bick, 2014; Berman 2000). מסקנה ברורה, איפוא, ממצאי המחקר היא שבקהילות החרדיות ההסתמכות על גורמי קהילה ומשפחה במצבי אסון קיצוניים היא גדולה יותר ומובנת-מאליה יותר מאשר באוכלוסייה הכללית.

ממצאי המחקר אפשרו התבוננות מבחינה בין סוגי הקהילות החרדיות השונות (ליטאים, חסידיים, ספרדים), כמו גם בין סוגי יישובים שונים (עפ"י גודלם, או בידולם החרדי). אף שלא נמצאו הבדלים ניכרים בין הקבוצות הללו, נזכיר כמה מאלו שהגיעו לרמת מובהקות סטטיסטית – בהנחה שהאבחנה הזו עשויה לשמש את גורמי ההתערבות במצבי חירום.

בהשוואות בין הקהילות השונות נמצאו ההבדלים הבאים:

- **חסידיים** דיווחו על רמות גבוהות יותר, בממוצע (בהשוואה לליטאים וספרדים) באשר **לחוזק הקהילה** ולמידת **הסיוע** מצד הקהילה לחבריה; הם גם הביעו נכונות רבה יותר (מאשר ליטאים וספרדים) **להתנדב בצוותי חירום**.

- החרדים **הליטאים** דווחו על **תפיסת סיכון** גבוהה יותר, יחסית, בכל המדדים שנבדקו (רעידת אדמה בישראל, באיזור המגורים והסיכון לעצמי ולמשפחה); **הליטאים** תפסו את אחריותם **להתכונן כאזרחים** במידה הרבה ביותר, בהשוואה לחסידיים ולספרדים; הם גם אלו שהעידו באחוז ניכר יותר – בהשוואה לחסידיים ולספרדים – כי הם יודעים מה לעשות בעת אסון **בשבתות וחגים**.

- חרדים **מזרחיים** הם בעלי ממוצע **המוכנות** הגבוה ביותר, בהשוואה לשתי הקהילות האחרות.

זיהוי ההבדלים בין הקהילות חשוב על מנת להבין את השונות שבתוך הציבור החרדי, מבחינת אופי והתנהגות חברי הקהילות השונות – וזאת על מנת להתאים באופן ממוקד ומדויק יותר את פעולות המוכנות לחירום, לרבות פעולות ההסברה. כך למשל, בהקשר לרמת המוכנות בפועל (הכוללת המצאות בבית של ציוד לשעת חירום, תכנית משפחתית וידיעת עזרה ראשונה) – חרדים בני עדות המזרח, בהשוואה לחסידיים וליטאים, ידועים כפחות נעזרים ונועצים ברב ברמה היומיומית, ולפיכך פועלים במידה רבה יותר בהתאם להוראות הממסד. מנגד, החסידיים והליטאים יפעלו בעת חירום באופן מיידי לאור הנחיית הרב, אך לא בהכרח יכינו אמצעי חירום מראש.

כך גם לגבי ההבדל בתפיסת האחריות המוטלת על האזרחים – הליטאים והחסידיים רואים אחריות זו כנובעת מהוראות הרבנים והאדמו"רים ובאם יקבלו הנחיה יבצעו מיידית. זו הסיבה להמלצה החוזרת במחקר זה לפעולה ישירה מול הרבנים הבכירים המשפיעים על קהילתם.

בנוסף, ישנם הבדלים באופן שבו יפעל האדם החרדי בקהילות השונות מבחינת אירוע עתידי ולא ודאי כמו רעידת אדמה. בעוד שהליטאי יתעמק בסוגיה וילמד כיצד להתכונן (במיוחד בכל הנוגע לשאלות אמוניות), בן קהילת החסידיים יפנה להתייעצות עם האדמו"ר של קהילתו. לעומתם, בן הקהילה מעדות המזרח יקבל לרוב את ההנחיה כפסיקה הלכתית שאותה עליו לקבל כמשמעה.

מגוון ההבדלים הדקים הללו בין הקהילות החרדיות השונות משקף במידה מסוימת את שונות סוגי ההון החברתי ביניהן: במידת הזהירות המתבקשת (עקב מורכבות ההגדרות בתחום זה), ניתן לומר כי בעוד הקהילה החסידית מאופיינת בעיקר בהון **מלכד** (Bonding), באוכלוסייה הליטאית (שגם מאופיינת בקהילות-מגורים גדולות יותר) מצוי לא פחות גם סוג ההון **המגשר** (Bridging), שמאפשר תמיכה וסיוע גם ממעגלים קהילתיים רחבים יותר, חוץ-משפחתיים (Granovetter, 1982). הספרדים, מצידם, נראה שמאופיינים גם בהון **מקשר** (Linking), המייצר קשרים בין הפרטים בקהילה לבין המוסדות המספקים משאבים (Sztreter & Woolcock, 2004).

בהשוואות בין סוגי היישובים השונים נמצא באופן חוזר ונשנה כי הערים החרדיות **המובהקות** (דוגמת בני-ברק, מודיעין-עלית, ביתר-עלית, אלעד) נמצאות במצב **נחות** יותר, בהיבטים שונים של התמודדות עם רעידת אדמה, מאשר הערים **המעורבות** (דוגמת חיפה, אשדוד, פתח תקווה ועוד). להלן ההבדלים העיקריים:

- חרדים המתגוררים ביישובים מעורבים דיווחו על **סיוע** רב יותר, בעת הצורך, בין חברי הקהילה ועל נכונות רבה יותר **להתנדב** לצוותי חירום – מאשר החרדים בערים החרדיות **המובהקות**; הנכונות ל**סיוע הדדי** הייתה גבוהה יותר, יחסית, גם ביישובים **קטנים** (פחות מ-40,000 תושבים), בהשוואה לערים בינוניות וגדולות. בנוסף, חרדים

המתגוררים **ביישוב מעורב** הם בעלי סיכוי גבוה יותר לדעת **כיצד לנהוג ברעידת**

אדמה – בהשוואה לחרדים בישובים חרדים מובהקים.

מגורים בערים המעורבות חושפים את הקהילה החרדית החיה בתוכן לפרסומים שונים, למשל על שלטי חוצות או על אוטובוסים הנעים ברחבי העיר, ביניהם פרסומים העוסקים במוכנות או התנהגות מצילת חיים – זאת לעומת מגורים בעיר חרדית מובהקת בה פרסומים כאלו מוחרמים ואינם נראים. כמו כן, ביישובים מעורבים המיעוט החרדי, ככל גרעין אתני בתוך סביבה שונה חברתית, נוטה לשמור ביתר חוזקה על ייחודו התרבותי-חברתי, סגירותו ובידודו אל מול הגורמים החיצוניים, לבל יפגעו במרקם החיים הייחודי שהתגבש בתוך הקהילה המובחנת (Hawkins & Maurer, 2010). הסתגרות זו מצידה מגבירה עוד יותר את הסיוע הדדי בתוך הקהילה. כמו כן, בדומה למגזר החילוני, ביישובים קטנים ישנו דגש רב על ההכרות הקרובה בין התושבים ומכאן שהנכונות לסיוע הדדי תעלה.

לבסוף, נזכיר הבדלי מגדר מועטים שנתגלו, כשבכולם יש לגברים החרדים יתרון על פני הנשים:

- **גברים** חרדים היו מודעים, יותר מאשר הנשים, לגבי השתתפות ילדיהם **בתרגולי התנהגות רצויה** בעת רעידת אדמה **במוסדות החינוך** בהם הם לומדים; גברים הביעו נכונות רבה יותר **להתנדב** לצוותי חירום; יותר גברים מנשים ציינו **שיידעו כיצד לנהוג בעת אסון** בשבתות ובחגים.

הסבר לממצא לגבי ידיעתם הרבה יותר של גברים לגבי תרגול ילדיהם הינו שלמרות ששני ההורים מעורבים בנעשה בחיי ילדיהם במוסדות הלימוד, הגבר מקושר יותר לערוצי מידע ("נייעס") לעומת האשה ונפגש יותר עם אחרים במסגרות חברתיות, ושם נחשף יותר לנעשה מחוץ לביתו. בנוסף, גברים רבים עובדים במסגרות החינוך ומכירים טוב יותר את הנעשה שם. ועוד: בשנים האחרונות נראים יותר ויותר אבות, אברכי כוללים, מביאים ומוציאים את ילדיהם למסגרות הלימוד שלהם, בעוד רעיותיהם עובדות מחוץ לבית. בנוסף, נשים תדענה פחות לגבי

ההתנהגות הרצויה בשבת היות והן יפנו תחילה אל בעליהן לתשובה בנושא. באם הבעל לא יידע – יפנה אל הסמכות הרוחנית.

ללא קשר עם תחושת הקהילתיות החזקה, כשנשאלים החרדים, מכל הקהילות, על מי מוטלת האחריות להתכוננות לרעידת אדמה הם מצביעים באופן בולט ביותר על המדינה (76%) ועל הרשות המקומית (73%). הממצא הזה מייצג לא רק את עמדת החרדים בנושא רעידות אדמה. במידה רבה המספרים הגבוהים האלו מספרים את סיפור תהליך ה"ישראלזציה" שעובר הציבור החרדי בשני העשורים האחרונים (קפלן, 2007; בראון, 2015). המספרים האלו גם 'מתכתבים' עם נתוני הסקרים שהצביעו כבר לפני עשור על כך ששני שלישי מהחרדים מביעים הזדהות עם המדינה (רותם, 2013), או עם נתון עדכני יותר – 70% מהחרדים מרגישים שייכות למדינה (קשתי, 2020. עפ"י דו"ח המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2020). **נתון כזה אמור לחזק את מקבלי ההחלטות בהנחת עבודה שלפחות בכל הנוגע לקבלת הסמכות הממשלתית-ממלכתית הציבור החרדי כבר אינו שונה כל כך משאר החברה הישראלית.**

יתר על כן: מסתבר שבמצב חירום, כמו רעידת אדמה, מעמדו הבלעדי של הרב (המהווה בשגרה דמות הסמכות האולטימטיבית בקהילה) מתגמד: רק מספר זעום (4%) ציין את הרב כגורם יחיד שישפיע על התפנות מהבית; אחוזים גדולים בהרבה ציינו גורמים אחרים -- גורמי החירום, משפחה וחברים, אך גם את עצמם ו"כל גורם סמכות אחר" כמי שישפיעו עליהם להתפנות מביתם בעת חירום. הנתון שלעיל לגבי מעמד הרב איננו מבטל כלל וכלל את חשיבות תפקידו **כמתווך** בין רשויות המדינה לבין קהילתו. אדרבא, מתשובות הציבור החרדי עולה כי הרב מהווה גורם משמעותי כדי לתת "הכשר" ולקדם פעולות נדרשות, גם אם הכתובת לקבלת ההוראות תהיה באופן ברור זו של גורמי החירום וההצלה.

הממצאים שעולים מן המחקר לגבי מידת הידע העומד לרשותם של החרדים בכל הנוגע לרעידות אדמה הם מעורבים: מחד, למעלה משבעים אחוזים מבין הנשאלים השיבו בחיוב על השאלה "האם אתה יודע/ת כיצד להתנהג במקרה רעידת אדמה?" מנגד, כאשר התבקשו לפרט מהי בדיוק התנהגות נכונה – רק 40 אחוזים נתנו תשובה כזו ('לצאת לשטח פתוח');

'לברוח החוצה'). גם על השאלה "האם ידועה לך דרך הפעולה ומה מותר ומה אסור לעשות בעת אסון בשבתות וחגי ישראל?" – השיבו רק כמחצית תשובה חיובית (עם שונות די גדולה בין הקהילות השונות). באופן מפתיע-משהו, כארבעים אחוז מהנשאלים במחקרנו ציינו שחוו מתישהו רעידת אדמה (כבר ציינו שכנראה מדובר בסדרת רעידות האדמה הקלות שהתרחשה בישראל ביולי 2018). ובעקבות אירוע זה, 19.5% מכלל הנשאלים במחקרנו (או כשליש מאלו שהתייחסו לשאלה זו) אף טענו כי חיפשו באופן אקטיבי מידע הנוגע לרעידות אדמה (מול 14% אשר ענו תשובה דומה, על פריט שונה מעט, בסקר האוכלוסייה הכללית).

נראה איפוא, שבכל הנוגע ליידע ומידע הנוגעים לרעידות אדמה – מצב האוכלוסייה החרדית אינו שונה בהרבה מזה של כלל האוכלוסייה בישראל. ה'בשורה' הטובה העיקרית בתחום זה מגיעה דווקא מכיוון הדור הצעיר: למעלה משני-שליש מן האוכלוסייה החרדית מודעת לכך שילדיהם "עברו תרגולים להתנהגות רצויה בעת רעידת אדמה במוסדות החינוך בהם הם לומדים".

מעבר לנתונים התיאוריים הרבים שהניב הסקר, תרומה חשובה של ממצאי המחקר מתגלה דווקא בזיהוי קשרים בין המשתנים ובאיתור הגורמים מנבאי המוכנות לאסון רעידת אדמה. כך למשל, עולה מן הממצאים כי אלו החשים מוכנים יותר לרעידת אדמה מאופיינים בכך שהינם בעלי הידע כיצד לנהוג במצב, שחיפשו מידע באופן יזום אודות המוכנות לרעידת אדמה ושהינם בעלי תחושת מסוגלות להתמודד עם מצב חירום. מסתבר, איפוא, כי לא תפיסת הסיכון, או אמון ברשויות ואפילו לא הידיעה על חוזק הקהילה הם שקשורים למוכנות גבוהה יותר של חרדים לחירום; חשובים מאלו הם מידת הידע ורמת תחושת המסוגלות העצמית. יתכן שהממצא שהוזכר לעיל, לפיו בקרב הציבור החרדי התעוררה, בעקבות רעשי 2018, נטייה ניכרת לחיפוש מידע באופן אקטיבי אודות רעידות אדמה (כחמישית מכלל המדגם ענו על כך בחיוב) – מעיד אף הוא על נכונות הקיימת בציבור החרדי לקלוט מידע רלוונטי ובכך לשפר את מוכנותו לאסון רעידת אדמה.

לממצאים אלה חשיבות רבה. ההנחה כי הציבור החרדי סומך על מנהיגיו בלבד ועל סיוע פנימי מן הקהילה, או שאיננו מתעניין בכלל במוכנות למצבי חירום – מסתברת, מתוך הנתונים הכמותיים, כבלתי מדוייקת. הראיונות אף הם מעלים את הצורך הקריטי בשיתוף האוכלוסייה החרדית במאמצי ההיערכות לרעידת אדמה מצד השלטונות. עם זאת, מאמצים אלו חייבים לכלול התאמה ליכולותיהם וצרכיהם המיוחדים של החרדים. ניכר כי אצל קהילות רבות בתוך הציבור החרדי קיימת אוזן קשובה לפעולות המוכנות וההיערכות, ולראיה – התנהגות רוב הציבור החרדי בעת מגיפת הקורונה, גם כאשר ההנחיות מגיעות ממוסדות המדינה הרשמיים וארגוניה (כפיקוד העורף). העובדה שבימים הראשונים של מגיפת הקורונה (ובמיעוט קטן של קהילות גם בשלבים מאוחרים יותר) לא הייתה היענות לדרישות 'המדינה' ואף התגלו מקרי סרבנות גלויה כלפי דרישות אלו – מצביעה, אכן, על ייחודו ובדלנותו של ציבור זה, אך לא פחות גם על כישלון הרשויות הממלכתיות למצוא דרך אל מנהיגי הקהילות הללו.

המסקנה, אם כן, היא שאין לצפות כי המודעות החסרה בקרב הציבור החרדי תיפתר מעצמה; הגברת המודעות דורשת השקעה מתוככמת. מגיפת הקורונה יצרה הזדמנות אמיתית לשלב את החרדים בפעולות המוכנות ולקדם את מוכנותם ברמה הקהילתית, המשפחתית והאישית. מבחינה מעשית, זיהוי והבנת מאפייני האוכלוסייה החרדית מהווים בסיס לקידום מוכנות אוכלוסייה זו לרעידות אדמה באופן דיפרנציאלי לפי רמת הסיכון ביישובים. מחד, מדובר בציבור עני, המתגורר בצפיפות רבה, חלקו בדירות חסרות מיגון (כמו ממ"דים) וברמות בניה מאולתרות שמונעות מהרשויות להעריך את כמות השוהים במקום בכל רגע. מאידך, הציבור החרדי ברובו הגדול ממושמע ומגויס לקידום פעולות מוכנות לרעידות אדמה, הן בהיבט הכשרת מתנדבים לחילוץ והצלה והן בהיבט העברת מסרים בתוך הקהילות לגבי ההתנהגות הרצויה בעת רעידת אדמה.

ממצא הראוי להתייחסות מיוחדת הוא היתרון היחסי של תושבי הערים המעורבות, בהשוואה לערים החרדיות המובהקות. פעולות ההיערכות **לקראת** רעידת אדמה אפשרית חייבות להתייחס למאפיינים החברתיים-כלכליים-תרבותיים של האוכלוסייה החרדית בעיקר בערים

הוותיקות (בני-ברק, ירושלים), באזורים המאוכלסים בצפיפות רבה, בהם הסיכון להתמוטטות מבנים ברעידת אדמה גבוה ביותר. זאת לעומת אזורי מגורים אשר נבנו בתקנים החדשים, אשר אמורים לעמוד ברעידת אדמה חזקה. באלו יש לתת דגש לקידום ההיערכות ל"רגעים שאחרי" רעידת האדמה. כאן עיקר המאמץ יהיה על קיום שגרת חיים חדשה לאור המצב החדש שנוצר ובהתאם לרמת הנזקים. בשלב זה יעבור הדגש על היעזרות מאסיבית בכוחות פנימיים של הקהילות החרדיות, כולל ה"תיווך" של הרבנים לגבי ההתנהגויות הנדרשות.

ממצאי המחקר מראים כי במאפיינים אחדים החרדים אינם שונים באופן מהותי מהאוכלוסייה הכללית. תפיסת האיום, תחושת המסוגלות וחיפוש המידע היזום היו דומים יחסית בין מדגם החרדים הנוכחי לבין ממצאי מחקר תפיסות האוכלוסייה הכללית של יער ועמיתיו (2015). יתרה מכך, במקרה של תפיסת האחריות, ניכר כי החרדים אף העריכו את אחריותם האישית להיערך כאזרחים במידה רבה יותר מאשר האוכלוסייה הכללית. מתוך כך ניתן להסיק כי החרדים לא רואים את המוכנות לרעידת אדמה באופן שונה לחלוטין מהאוכלוסייה הכללית, אך הצורך בהתייחסות פרטנית וממוקדת באוכלוסייה זו על מנת לשפר את מוכנותה הוא קריטי. כך למשל, חשוב במיוחד להתייחס לנושאים מרכזיים המעסיקים את האדם החרדי, כגון: שמירת שבת וחגים, התפילה במניין, נושא המקוואות, ההפרדה בין גברים לנשים, חשיבות ה"שיעור" (עבור ליטאים) וה"טיש" (עבור חסידים) ועוד. **טיפול בנושאים המהותיים והבסיסיים בהקשר לחירום מחייב הבנת אורחות החיים החרדיים ותיאום מול ההנהגה על מנת לקדם את ביצוע ההנחיות בפועל על ידי הציבור עצמו.**

ממצא נוסף, אשר עלה במיוחד בראיונות, הינו נושא ניהול החירום, עבור החברה החרדית ועל-ידי המנהיגות החרדית. חשיבות המוכנות לרעידות אדמה תעלה ותקודם בקרב האוכלוסייה החרדית כאשר תהיה לכך התייחסות ברמה יומיומית, הן בקרב מנהיגי הקהילות החרדיות והן ברמה המקומית. עבודה תדירה מול ראשי קהילות חרדיות וגורמי חירום ברשויות המקומיות – עם דגש על רשויות מעורבות בהן החרדים מהווים חלק מאוכלוסיית היישוב – תאפשר חלחול של נהלים ודרישות גם בקרב הציבור החרדי עצמו. המודעות למוכנות לחירום בכלל ורעידות אדמה בפרט תעלה עם יישום פעולות מוכנות ברמה הקהילתית.

לאור אירועי מגיפת הקורונה, בישראל בכלל ובקרב המגזר החרדי בפרט, ניתן לקשור את ממצאי המחקר הנוכחי ולטעון כי אירוע חירום קיצוני עשוי להפוך למנוף שיקדם עוד יותר את מסוגלות הקהילה החרדית להתמודד עם מצבי אסון, כמו גם לחזק ולשפר את יחסי הציבור החרדי עם גורמי המדינה והרשויות המקומיות. דוגמא מרשימה להתפתחות כזו עולה מהמעקב אחר תוצאות אסון רעידת האדמה בעיר היפנית קוֹבֶה, בשנת 1995: כעשור לאחר הרעש הגדול (בו ניספו 5,500 איש ועשרות אלפים נשארו ללא קורת גג), מוצאים החוקרים (Shaw & Goda, 2004) כי האסון הביא בעקבותיו שני שינויים חברתיים משמעותיים: ראשית, עלייה משמעותית בשיעור המתנדבים לאירגוני הצלה וסיוע ובהקמת עמותות (מלכ"רים) לעזרה הדדית; ושנית, שיפור ניכר בשיתופי הפעולה בין הרשויות המקומיות והקהילות המתגוררות בהן. שינויים מעין אלו עשויים להתרחש גם בקרב האוכלוסייה החרדית, בהינתן ניהול נכון של מצב אסון קיצוני.

*

לסיכום, הציבור החרדי מהווה פלח אוכלוסייה משמעותי שיש להתייחס אליו באופן ממוקד בכל הקשור להיערכות למצבי חירום בכלל ורעידות אדמה בפרט. ממצאי מחקר זה מצביעים על הצורך בהתאמת ניהול החירום במגזר החרדי לצרכי ומאפייני אוכלוסייה זו. הציבור החרדי מצידו, מעוניין בקידום המוכנות לקראת רעידות אדמה ובהיערכות לקראתן, בהינתן שיתוף פעולה והכוונה מצד מנהיגיו ורשויות המדינה.

מקורות

אטמור, נ., 2013. "השתתפות בבחירות המקומיות: ממצאים וסיכומים". פרלמנט, 77. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/parliaments/2926/6403#>

בראון, ב. (2015). 'שער שני - היהדות החרדית והמדינה', בתוך: ידידיה צ' שטרן, בנימין בראון, קלמן נוימן, גדעון כ"ץ, ניר קידר, *כשיהדות פוגשת מדינה*. ידיעות ספרים והמכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 268-78.

קלעג'י, ת., בראון-לבינסון, א., אבו-כף, ס., (2020). "מחקר חדש: כך תעבירו מסרים מותאמי תרבות לחברה החרדית ולחברה הערבית בימי הקורונה" – ידיעות אוניברסיטת בן-גוריון בנגב הפקולטה לניהול ע"ש גילפורד גלייזר (4 במאי, 2020). [https://in.bgu.ac.il/fom/pages/news/Tehila Kalagy Culturally-Adapted Methods Health Message.aspx](https://in.bgu.ac.il/fom/pages/news/Tehila%20Kalagy%20Culturally-Adapted%20Methods%20Health%20Message.aspx)

גל, ר. (2015). *החרדים בחברה הישראלית – תמונת מצב, 2014* (מהדורה שנייה). מוסד שמואל נאמן. <https://www.neaman.org.il/Files/6-425.pdf>

גל, ר. (2018). *מה קורה בבית החרדי פנימה? מבט על מספר היבטים הנוגעים לחיי היום-יום של החרדים*. מוסד שמואל נאמן. <https://www.neaman.org.il/inside-the-Haredi-Home>

המוסד לביטוח לאומי (2018) דו"ח שנתי: מימדי העונים והפערים החברתיים. https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2018.pdf

קשתי, א. (2020) "סקר: ל-93% מהחרדים אין אמון בבג"ץ; 70% חשים שייכות למדינה". הארץ, 17.7.2020. <https://www.haaretz.co.il/news/education/.premium-1.8999355>

וינרב, א. צ'רניחובסקי, ד. ובריל, א. (2018). דפוסי הפרייון יוצאי הדופן בישראל. בתוך: דו"ח מצב המדינה. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. http://taubcenter.org.il/wp-content/files_mf/fertilityratesheb.pdf

זיכרמן, ח. כהנר, ל. (2012). חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/media/4911/00886012.pdf>

יער, א., בנדס יעקב, א., אלקלעי, י., גלמן, א. וברמניס, ע. (2015). *חקר תפיסות האוכלוסייה בישראל על אודות רעידת אדמה חזקה בישראל, ההיערכות לקראתה ויכולת ההתמודדות עם השלכותיה*. מכון סאלד, אוקטובר 2015. <https://www.mapi.gov.il/earthquake/documents/mahonsld.pdf>

כהנר, ל. ומלאך, ג. (2019). *שנתון החברה החרדית בישראל*. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/books/29375>

מלחי, א. (2013). מתנדבים חרדים בשירות אזרחי בישראל: הון חברתי ומניעים לבחירת מסגרת ההתנדבות. *כתב עת לחקר החברה החרדית*, כרך 1, תשע"ד 41-21. <https://jerusalemstitute.org.il/publications/%D7%9E%D7%AA%D7%A0%D7%93%D7%91%D7%99%D7%9D-%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%A9%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA-%D7%90%D7%96%D7%A8%D7%97%D7%99-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C/>

מלחי, א. (2016). *הון חברתי והשלכותיו על השתלבות בעבודה של המגזר החרדי-סקירת ספרות*. משרד הכלכלה, ירושלים. <http://economy.gov.il/Research/Documents/X13310.pdf>

פדן, כ. וגל, ר. (2020). הצעה למסגרת רב מימדית להגדרת המושג חוסן. *חוסן לאומי, פוליטיקה וחברה*, 2 (1): 41-78. DOI: 10.26351/NRPS/2-1/5

פרידמן, מ. (1991). *החברה החרדית – מקורות, מגמות ותהליכים*. מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.

צ'רניחובסקי, ד. ושרוני, ח. (2015). הקשר בין הון חברתי לבריאות בקרב חרדים. *דו"ח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות*. מכון טאוב. http://taubcenter.org.il/wp-content/files_mf/hardimhealth2015heb.pdf

קפלן, ק. (2007). *בסוד השיח החרדי*. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

רותם, א. (2013). *סקר עמדות בחברה החרדית (עבור מכון 'שחרית')*. נובמבר 2013.

*

Aldrich, D. P. (2011). The power of people: social capital's role in recovery from the 1995 Kobe earthquake. *Natural hazards*, 56(3), 595-611.

Aldrich, D. P. (2012). Social capital in post disaster recovery: towards a resilient and compassionate East Asian community. *Economic and Welfare Impacts of Disasters in East Asia and Policy Responses*, 157-178.

Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269.

Ankri, Y. L., Bachar, E., & Shalev, A. Y. (2010). Reactions to terror attacks in ultra-Orthodox Jews: The cost of maintaining strict identity. *Psychiatry*, 73(2), 190-197.

Ashkenazi, I., McNulty, E., Marcus, L. J., & Dorn, B. C. (2012). The Role of Bystanders in Mass Casualty Events: Lessons from the 2010 Haiti Earthquake. *Journal of Defense Studies Resources Management* 1: 15-19.

Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., Ronan, K. R., & McClure, J. (2017). The role of prior experience in informing and motivating earthquake preparedness. *International journal of disaster risk reduction*, 22, 179-193.

Bergin, A. E. (1983). Religiosity and mental health: A critical reevaluation and meta-analysis. *Professional psychology: Research and practice*, 14(2), 170.

Berman, E. (2000). Subsidy, and Sacrifice: An Economist's View of Ultra-Orthodox Jews. *Quarterly Journal of Economics*, V. 115, 905-953.

Bick, E. (2014). The Tal Law: A Missed Opportunity for "Bridging Social Capital" in Israel. *Journal of Church and State*, 52 (2), 298–322.

Bleich, A., M. Gelkopf, and Z. Solomon. (2003). Exposure to terrorism, stress-related mental health symptoms, and coping behaviors among a nationally representative sample in Israel. *Journal of the American Medical Association*, 290: 612–620.

- Folland, S. & Rocco, L. (2013), *The Economics of Social Capital and Health: A Conceptual and Empirical Roadmap*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Ganzevoort, R. R. (1998). Religious coping reconsidered, part one: An integrated approach. *Journal of Psychology and Theology*, 26(3), 260-275.
- Gittell, R., & Vidal, A. (1998). *Community organizing: Building social capital as a development strategy*. Sage publications.
- Granovetter, M. (1982). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological theory*, 201-233.
- Hawkins, R. L., & Maurer, K. (2010). Bonding, bridging and linking: how social capital operated in New Orleans following Hurricane Katrina. *The British Journal of Social Work*, 40(6), 1777-1793.
- Kim, D., Subramanian, S. V. & Kawachi, I. (2006), Bonding versus Bridging Social Capital and their Associations with Self Rated Health: A Multilevel Analysis of 40 US Communities, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, No. 2, pp. 116-122.
- Kirschenbaum, A. (2002). Disaster preparedness: A conceptual and empirical reevaluation. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 20(1), 5-28.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual review of sociology*, 24(1), 1-24.
- Meisenhelder, J. B., & Marcum, J. P. (2004). Responses of clergy to 9/11: Posttraumatic stress, coping, and religious outcomes. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(4), 547-554.
- Paton, D. (2003). Disaster preparedness: a social-cognitive perspective. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*.
- Putnam, R. D. (1993). The prosperous community. *The American Prospect*, 4(13), 35-42.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In *Culture and politics* (pp. 223-234). Palgrave Macmillan US.
- Ronconi, L., Brown, T. T & Scheffler, R. M (2012), "Social Capital and Self-Rated Health in Argentina," *Health Economics*, 21, No. 2, pp. 201-208.
- Russell, L. A., Goltz, J. D. & Bourque, L. B. (1995). Preparedness and hazard mitigation actions before and after two earthquakes. *Environment and Behavior* 27 (6): 744-770.
- Schaefer, C. A., & Gorsuch, R. L. (1991). Psychological adjustment and religiousness: The multivariate belief-motivation theory of religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 448-461.
- Schuster, M., B. Stein, L. Jaycox, R. Collins, G. Marshall, M. Elliot, A. Zhou, D. Kanouse, J. Morrison, and S. Berry. (2001). A national survey of stress reactions after the September 11, 2001, terrorist attacks. *New England Journal of Medicine* 345:1507–1512.

- Shaw, R. and Goda, K. (2004) From disaster to sustainable civil society: the Kobe experience. *Disasters* 28(1):16–40.
- Solberg, C., Rossetto, T. & Joffe, E. (2010). The social psychology of seismic hazard adjustment: Re-evaluating the international literature. *Natural Hazards and Earth System Sciences* 10: 1663-1677.
- Sosis, R. (2007). Psalms for safety magico-religious responses to threats of terror. *Current Anthropology*, 48, 903-911.
- Sperandei, S. (2014). Understanding logistic regression analysis. *Biochem Med.*, 24(1): 12–18.
- Spittal, M. J., Walkey, F. H., McClure, J. L., Siegert, R. J. & Ballantyne, K. E. (2006). The earthquake readiness scale: The development of a valid and reliable uni-factorial measure. *Natural Hazards* 39: 15–29.
- Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33(4), 650-667.
- Tuval-Mashiach, R., Freedman, S., Bargai, N., Boker, R., Hadar, H., & Shalev, A. Y. (2004). Coping with trauma: Narrative and cognitive perspectives. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 67(3), 280-293.
- Tierney, K. J., Lindell, M. K. & Perry, R. W. (2001). Facing the unexpected: Disaster preparedness and response in the United States. Washington, DC, USA: Joseph Henry Press.

נספחים

1. שאלון מוכנות החברה החרדית לחירום

2. טבלת יישובים נדגמים

3. רשימת מרואיינים ותפקידיהם

4. טופס ריאיון

5. טבלת המתאמים

שאלון מוכנות החברה החרדית למצבי חירום

לפניך שאלון העוסק במוכנות האוכלוסייה החרדית לרעידת אדמה ומצבי חירום שנערך במסגרת מוסד שמואל נאמן בטכניון בראשותם של ד"ר ראובן גל וד"ר כרמית רפפורט. כמו כן, אנו נעזרים בידע ובניסיון של מר חזקי פרקש, קמב"ץ זק"א צפון.

נבחרת להשתתף בסקר זה והתשובות תשמשנה להערכת מוכנות האוכלוסייה החרדית לחירום ואף לשיפורה.

תשובותיך חסויות לחלוטין, אי אפשר לזהות את העונה, ולאיש לא תהיה גישה למידע הגולמי מלבד לצוות המחקר. נודה למענה כן ואמיתי.

תודה על הקדשת הזמן למאמץ חשוב זה!

ד"ר ראובן גל

ד"ר כרמית רפפורט

1. אנא ציין מה גילך: _____
2. מהו יישוב מגורייך? _____
3. אנא צייני מהי השכלתך: גברים: ישיבה / תיכון / תואר ראשון / תואר שני / שלישי; לנשים: אולפנה / סמינר / תואר ראשון / תואר שני ומעלה
4. מהו מצבך המשפחתי? רווק(ה) / נשוי (אה) / גרוש(ה) / אלמן (ה)
5. מספר ילדים עד גיל 3: _____
6. מספר ילדים בגילאים 4-6: _____
7. מספר ילדים בגילאים 7-12: _____
8. מספר ילדים בגילאים 12-18: _____
9. לאיזו קהילה אתה משתייך? חסידים / ליטאים / עדות המזרח / אחר (אנא פרט): _____
10. מהי תעסוקתך? גברים: שכיר / עצמאי / כולל/ סטודנט / גמלאי / מובטל; לנשים: שכירה / עצמאית / עקרת בית / סטודנטית / גמלאית
11. ההכנסה החודשית הממוצעת בחברה החרדית היא 8000 ₪ למשפחה. בהשוואה לזה – היכן היית ממוקם את הכנסת המשפחה שלך?
 1. הרבה מתחת ל-8,000 ₪
 2. מעט מתחת ל-8,000 ₪
 3. בערך 8,000 ₪
 4. מעל 8,000 ₪
 5. הרבה מעל 8,000 ₪
12. מהו סוג המגורים בו אתה מתגורר?
 1. דירה בבנין משותף
 2. בית קרקע
 3. בית פרטי
13. אם הנך גר בדירה בבנין משותף - באיזו קומה אתה גר? _____
14. כמה קומות ישנן בבנין בו אתה גר? _____
15. באיזו שנה (בערך) נבנה הבנין בו את גרה?
 1. 2019
 2. 2013-2018

- 3. 2009-2012
- 4. 1998-2008
- 5. 1980-1997
- 6. לפני 1980
- 7. לא יודע / לא זוכר

16. האם הדירה בה אתה מתגורר היא בבעלותך או בשכירות?

- 1. בבעלותי
- 2. שכירות

17. האם אתה פעיל בארגוני התנדבות?

- 1. כן
- 2. לא
- 3. הייתי פעילה ועכשיו כבר לא פעילה

על פי מומחים בתחום מדעי האדמה (גיאולוגים וסיסמולוגים) רעידת אדמה חזקה בישראל מתרחשת בכל 100 שנים. הרעידה האחרונה התרחשה ב-1927. ברעידת אדמה שהתרחשה בטורקיה ב-1999 בעיר איזמיט נהרגו 17,000 בני אדם ו-100,000 בניינים קרסו.

18. מהו הסיכוי לדעתך שתתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשלוש השנים הקרובות?

- 1. סיכוי נמוך מאד
- 2. סיכוי נמוך
- 3. סיכוי בינוני
- 4. סיכוי גבוה
- 5. סיכוי גבוה מאד

19. מהו הסיכוי לדעתך שתתרחש רעידת אדמה חזקה במקום מגוריך בשלוש השנים הקרובות?

- 1. סיכוי נמוך מאד
- 2. סיכוי נמוך
- 3. סיכוי בינוני
- 4. סיכוי גבוה
- 5. סיכוי גבוה מאד

20. באם חס וחלילה, תתרחש רעידת אדמה חזקה בישראל בשנים הקרובות, באיזו מידה לדעתך היא עלולה לפגוע באופן משמעותי בך ובמשפחתך?

- 1. לא תפגע כלל
- 2. במידה מעטה
- 3. במידה בינונית
- 4. במידה רבה
- 5. במידה רבה מאד

21. ברגע אסון באיזור מגוריך, מיהם הראשונים לסייע לך? (ניתן לסמן יותר מתשובה אחת)

- 1. משפחה
- 2. חברים
- 3. שכנים

4. אנשים בקהילה (שאני לא מכירה אישית)

5. ארגוני הצלה

6. אף אחד

22. ברגע אסון באיזור מגוריך למי תפנה בבקשה לעזרה? אנא דרגי לפי סדר - מהראשון אליו תפנה

אפנה כל קודם	אפנה השני	אפנה במקום השלישי	אפנה במקום הרביעי	
				משפחה
				חברים
				שכנים
				אנשים בקהילה (שאני לא מכירה אישית)
				ארגוני הצלה
				אף אחד
				אחר (אנא פרטי):

23. באיזו מידה לדעתך אתה ומשפחתך מוכנים להתקפת טילים?

5. במידה רבה מאד 4. במידה רבה 3. במידה בינונית 2. במידה מעטה 1. במידה מעטה מאד

24. באיזו מידה לדעתך אתה ומשפחתך מוכנים לרעידת אדמה:

5. במידה רבה מאד 4. במידה רבה 3. במידה בינונית 2. במידה מעטה 1. במידה מעטה מאד

25. האם את/ה יודע/ת כיצד להתנהג במקרה רעידת אדמה?

1. כן

2. לא

26. אם כן – מאיפה הידע? ניתן לענות על יותר מתשובה אחת

1. פרסומי פיקוד העורף

2. עיתונות חרדית

3. רשתות חברתיות

4. מידע מהילדים

5. אחר (אנא פרטי): _____

27. בחודש יולי 2018 היתה רעידת אדמה בישראל. האם חיפשת מידע אודות מוכנות לרעידת אדמה?

1. כן
2. לא
3. לא ידעתי שהיתה רעידת אדמה
4. לא זוכר/ת / לא יודע/ת

28. אם כן – היכן חיפשת מידע? ניתן לענות על יותר מתשובה אחת

1. פרסומי פיקוד העורף
2. עיתונות חרדית
3. רשתות חברתיות
4. מידע מהילדים
5. אחר, אנא פרטי/י היכן חיפשת מידע _____

29. אנא פרטי/י, כיצד יש לנהוג ברעידת אדמה:

30. האם ידועה לך דרך הפעולה ומה מותר ומה אסור לעשות בעת אסון בשבתות וחגי ישראל?

1. כן
2. לא

31. רשויות החירום בישראל (פיקוד העורף, רשות החירום הלאומית) מעוניינות לספק מידע לתושבים באמצעות התקשורת. אנא דרגי את האמצעים הבאים לפי מידת ההתאמה שלהם עבור חברי הקהילה שלך

לא מתאים	מתאים במידה מעטה	מתאים במידה בינונית	מתאים במידה רבה	הכי מתאים	
					עיתונות ארצית
					עיתונות מקומית
					עיתונות מקוונת
					עלוני פרסום
					אתרים מקוונים

32. ככל הידוע לך, האם ילדיך עברו תרגולים להתנהגות רצויה ברעידת אדמה במוסדות החינוך בהם הם לומדים?

1. כן
2. לא
3. לא יודעת / לא רלוונטי

33. אם כן, כמה פעמים תרגלו?

5. יותר מ-5 פעמים בשנה
4. 4 פעמים בשנה
3. 3 פעמים בשנה
2. 2 פעמים בשנה
1. פעם אחת בשנה

34. אם כן, באיזו כיתה או כיתות תרגלו? _____

35. מה מהדברים הבאים יש לך בבית לשימוש בשעת חירום?

יש	אין	
		ממ"ד פנוי לשעת חירום
		מקלט קרוב
		מים בבקבוקים לשעת חירום
		אוכל בשימורים
		תרופות בקופסאות לשעת חירום
		מזון לתינוקות לשעת חירום
		תיק עם עותקי מסמכים חשובים

36. האם לך ומשפחתך יש תכנית משפחתית להתמודדות עם מצבי חירום - לאן הולכים? היכן נפגשים?

1. כן
2. לא

37. האם את/ה יודעת/ת להעניק עזרה ראשונה?

1. כן

2. לא

38. האם יש לדירתך ביטוח מפני רעידת אדמה?

1. כן

2. לא

39. האם הבניין בו את מתגוררת עבר חיזוק? (תמ"א 38 או תכנית אחרת)?

1. כן

2. לא

3. אושר לחיזוק אך עוד לא בוצע

4. לא רלוונטי

באיזו מידה את/ה מסכימ/ה עם ההיגדים הבאים:

במידה מעטה מאד	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	
					40. האחריות להתכונן לרעידת אדמה מוטלת על המדינה
					41. האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על הרשות המקומית
					42. האחריות להתמודד עם רעידת אדמה מוטלת על האזרחים

					43. כשמדובר ברעידת אדמה אני סומכת אך ורק על עצמי ועל הקרובים אלי
					44. אני ובני ביתי מסוגלים להתמודד עם מצב חירום באיזור מגורינו
					45. כשמדובר ברעידת אדמה אפעל רק לאחר החלטת הרבנים

46. למרות הרצון הטוב אין סיכוי שכוחות ההצלה יצליחו לעזור לכולם במקרה של רעידת אדמה

5. נכון מאד 4. נכון 3. נכון חלקית 2. לא ממש נכון 1. לגמרי לא נכון

47. באיזו מידה את/ה חש/ה כי הקהילה שלך חזקה ומגובשת?

5. במידה רבה מאד 4. במידה רבה 3. במידה בינונית 2. במידה מעטה 1. לא תפגע כלל

48. באיזו מידה הקהילה מסיעת לחבריה בעת הצורך?

5. במידה רבה מאד 4. במידה רבה 3. במידה בינונית 2. במידה מעטה 1. לא תפגע כלל

49. במצב חירום, מי הגורם שישפיע עליך להתפנות מהבית? ניתן לענות על יותר מתשובה אחת

1. רב

2. משפחה

3. חברים

4. שכנים

5. משטרה / ארגוני הצלה

6. רשות מקומית

7. אחר, אנא פרטי: _____

50. האם חווית שריפה באיזור מגוריך? 1. כן 2. לא

51. האם חווית רעידת אדמה? 1. כן 2. לא

52. אם כן, איפה ומתי _____

53. האם חווית נפילות טילים בסביבת מגוריך 1. כן 2. לא

54. האם ב15 השנים האחרונות התפנית מהבית במצב חירום? 1. כן 2. לא 3. לא יודעת /לא זוכרת

55. אם כן, אנא פרטי/י מה היה המקרה, לאן התפנית?

56. רשויות החירום מכשירות מתנדבים לתפקוד וסיוע בחירום. ההכשרה כוללת השקעת זמן בתרגולים ומפגשי הכנה. האם תהיה מעוניינת להתנדב בצוות חירום? 1. כן 2. לא 3. אני כבר מתנדבת

57. האם למשפחתך יש פתרון חלופי לנושא כניסה למקלט מעורב (גברים / נשים) בעת אזעקה?

1. כן

2. לא.

58. האם לדעתך יש צורך במינוי אחראי שעת חירום ובטחון בקהילה שלך או בשכונתך?

1. כן 2. לא

59. האם יש לך הערות/הצעות/המלצות נוספות בנושא?

תודה רבה על שיתוף הפעולה

נספח 2 – טבלת יישובים נדגמים

טבלת יישובים נדגמים

מספר נשאים	רשות מקומית
110	ירושלים
104	חיפה
82	בני ברק
58	אשדוד
43	מודיעין עילית
35	בית שמש
33	ביתר עילית
22	פתח תקווה
20	באר שבע
18	אלעד
17	צפת
14	טבריה
11	קריית יערים
11	רחובות
10	אופקים
10	קרית אתא
8	נתיבות
8	רכסים
7	קריית גת
6	כרמיאל
6	עפולה
5	נצרת עילית
5	נתניה
4	זכרון יעקב
4	חצור
3	בית חלקיה
3	חפץ חיים
2	גבעת זאב
2	חדרה
2	יסודות
2	יקנעם
2	לוד
2	ערד
2	קרית מוצקין
1	גבעת שמואל
1	גני מודיעין
1	חריש
1	כוכב יעקב
1	פרדס חנה כרכור
1	קוממיות
1	קריית שמונה
1	קרית מלאכי
1	קרית ספר

1	קרית שמואל
1	ראש פינה
1	ראשון לציון
1	רמת השרון
1	שילה
1	תל אביב
1	תל ציון
5	לא צוין
692	סה"כ

שמות המרואיינים ותפקידיהם

מס'	מרואיין	תפקיד
1.	דודי זילברשג	פרסומאי, עיתונאי ומעצב דיעה מוכר בציבור החרדי
2.	מיכי אלפר	סגן ומ"מ ראש העיר חיפה
3.	שמוליק קלמי	מנהל מחוז ירושלים ברח"ל
4.	חיים נוגבלט	מנהל אגף חירום בעיריית בני ברק ויו"ר הארצי של ארגון הקב"טים ברשויות המקומיות
5.	הרב יצחק רייך	ראש המועצה המקומית רכסים
6.	ציפי בורנשטיין	מנהלת המערך הפסיכיאטרי בביה"ח מעייני הישועה
7.	משה אדלר	מנהל מגזר חרדי קופ"ח כללית מחוז חיפה וגליל מערבי
8.	יאיר זילברמן	מנהל אגף החירום והביטחון בעיריית חיפה
9.	חיים ויינגרטן	ק. אג"ם זק"א

ראיון חצי-מובנה

שם המרואיין: _____

תפקיד: _____

ניהול מצבי חירום מנסיונו של המרואיין

1. אנא תאר את ניסיוןך האישי (אם ישנו) בניהול מצבי חירום. תאר מה היה האירוע ומתי, מה היה תפקידך? כיצד פעלת? האם זיהית פערים בין המוכנות ליכולת התפקוד/ המענה?

2. כיצד תפקדה האוכלוסייה באירוע? מהם הלקחים שהפקת מכך?

3. מהי מוכנות לחירום בעיניך? האם ניתן להתכונן? למה?

4. האם האוכלוסייה החרדית שאתה עומד בראשה מוכנה לחירום? למה כן/לא? לאילו מצבים כן/לא? אנא פרט ככל שניתן

5. מיהם השותפים ומה אופי שיתופי הפעולה שלך (אם קיימים) עם גורמים בקהילה החרדית לגבי המוכנות לחירום?

6. מיהם השותפים ומה אופי שיתופי הפעולה שלך (אם קיימים) עם גורמים מחוץ לקהילה החרדית לגבי המוכנות לחירום?

7. אם ענה "לא קיימים בשאלות 4+5" – מדוע לא קיימים? לא נחוצים? לא נוצרו?

התרבות החרדית ומוכנות לחירום

1. מהי לדעתך הסוגיה החשובה ביותר בנושא התמודדות האוכלוסייה החרדית עם

מצבי חירום? אנא פרט לגבי כל אחד מהבאים:

- אי שיתוף פעולה בין הגורמים הממסדיים לאוכלוסייה החרדית
- נושא האמונה מול היכולת להתמודד ("גזירה משמיים ולכן אין צורך להתכונן) / "אין סומכין על הנס"
- ההסברה בקרב האוכלוסייה החרדית
- ההתארגנות העצמית – יכולת הקהילה להתארגן בעצמה ומהר

2. מהם לדעתך המאפיינים העיקריים של החברה החרדית שלגביהם יש צורך

בהתייחסות מיוחדת בנושא המוכנות?

- קהילתיות
- זרמים / עדות וקהילות בחברה
- שבת וחול
- ההתארגנות לסיוע הדדי
- הרמה הסוציאקונומית הנמוכה יחסית
- הבידול מהאוכלוסייה הכללית
- ההנהגה המקומית והכללית

שיפור מוכנות האוכלוסייה החרדית לחירום – צרכים ומענים

1. מהם החסמים/ המכשולים העיקריים העומדים בפני שיפור מוכנות האוכלוסייה

החרדית לחירום?

2. כיצד ניתן לשפר את מוכנות האוכלוסייה החרדית לחירום

- האם ברמת ההנהגה
- האם בקשר שבין הקהילה והרשות המקומית
- האם באמצעות הסברה לאומית
- האם באמצעות מעכת החינוך
- האם באמצעות הקשרים החברתיים הפנים-קהילתיים
- האם באמצעות ארגוני ההצלה
- האם באמצעות ארגוני סיוע ועזרה הדדית (ארציים? מקומיים?)

נספח 5 – טבלת מתאמים

טבלת המתאמים - קשרים בין משתני רקע, תפיסת מוכנות, מוכנות בפועל, ידע כיצד להתנהג, נסיון בעבר, מסוגלות נתפסת ותפיסת האחריות

האחריות להתמודד עם מערכת אדמה מוסלת על האזרחים	מסוגלות נתפסת להתמודד	נסיון בעבר עם רעאד	תפיסת סיכון	חוקק הקהילה	ידוע כיצד להתנהג ברעאד	תפיסת מוכנות	מתנדב	קומת מגורים	הכנסה	מספר ילדים	נשי/אה	השכלה	מקבה	גיל			
														0.011	מקבה		
														-.130**	.211**	השכלה	
												0.049	0.081	.169**		נשי/אה	
											.369**	.079*	.116**	.268**		מספר ילדים	
										.167**	.191**	.159**	-.124**	.135**		הכנסה	
									-0.049	0.016	-0.005	.104*	0.007	0.018		קומת מגורים	
								0.001	.227**	-0.032	-0.030	.211**	-.240**	.196**		מתנדב	
							0.027	-0.018	0.071	-0.061	-.086	-0.002	-.123**	0.033		תפיסת מוכנות	
					.119**	-0.009	.091*	.133**	-0.008	0.019	0.000	0.038	0.012			ידוע כיצד להתנהג ברעאד	
					-0.020	.096*	0.053	-.088*	0.071	0.035	.144**	-0.050	-.082*	0.033		חוזק הקהילה	
					-0.038	.095*	.080*	.092*	0.036	.099*	-0.017	-0.070	0.064	-0.002	0.062		תפיסת סיכון
			.096*	.089*	.124**	.127**	.118**	0.022	0.042	-0.003	0.018	0.011	-0.044	0.047		נסיון בעבר עם רעאד	
		.109**	-0.031	.114**	0.053	.438**	0.073	-0.081	0.032	-.094*	-.081*	0.013	-.150**	-0.012		מסוגלות נתפסת	
	.242**	0.052	0.065	0.038	.121**	.157**	-0.076	-0.057	.115**	-0.046	0.017	-0.027	0.039	-.090*		האחריות להתמודד עם	
0.065	.221**	.104**	-0.026	0.008	.083*	.269**	.160**	.156**	0.055	0.067	0.004	.082*	-0.022	.144**		מוכנות בפועל לחירום	

* מובהק ברמת 0.05

** מובהק ברמת 0.01

חברה

מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

טל. 04-8292329 | פקס. 04-8231889
קרית הטכניון, חיפה 3200003
www.neaman.org.il